

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК В США
(У В А Н)

ШЕВЧЕНКО

РІЧНИК
2

НЬЮ-ІОРК 1953

Редакція :

Д. Горняткевич, В. Дорошенко, В. Порський, Д. Чижевський

Обкладинка П. Холодного

Керівник Видавництва УВАН: Юрій Тищенко

Published for the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U. S., Inc.

by

Ukrainian-American Publishing Co, Inc.

Copyright 1953 by Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U. S., Inc.

ШЕВЧЕНКІВСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ У ВАН 1953

ШЕВЧЕНКО

РІЧНИК II.

diasporiana.org.ua

*Дарунок від
Бібліотеки в Запоріжжі
big*

THE UKRAINIAN ACADEMY OF ARTS
AND SCIENCES IN THE U.S. INC.
206 West 100 Street
New York, N.Y. 10025

З М І С Т

Портрет Шевченка 1871 р. роботи Н. Ге (?)

	Ст.
1. Переднє слово	7
2. Шевченко сто років тому (1853-1953)	8
3. Дмитро Чижевський: „Княгиня” — оповідання Шевченка (1853 р.)	13
4. Публікації та замітки:	
— Д. Горняткевич: Шевченківська пам'ятка з архіву Богдана Лепкого	19
— Один з оренбурзьких знайомих Шевченка	21
— Шевченко в альбомі О. С. Чернишевської	22
— Л. Чикаленко: Портрет Т. Шевченка роботи Н. Ге (?)	24
— Лист О. Корсуна-сина в справі автографу „Мар'яни- Черниці”	26
— Проскт академічного видання Шевченка 1933 р.	32
— П. О.: Шевченківський ювілей в Уфі 1943 р.	36
— Л. Білецький: Кілька основних моментів у редагуванні „Кобзаря” 1952 р.	38
— В. Павловський: Праця В. Г. Кричевського над увічнен- ням пам'яті Шевченка	40
5. Наші Шевченкознавці:	
— В. Порський: Михайло Новицький	43
6. Видання УВАН, присвячені Шевченкові	на обкл.

Останнє століття на Україні відзначено впливом генія українського народу Тараса Шевченка.

Славної пам'яті Михайло Сергійович Грушевський, в 1914 році в своїй статті до сотої річниці народження Шевченка зазначив, що ми вступили в добу „Шевченківських Століть” (1914—1961). В Літературно-Науковому Віснику він писав:

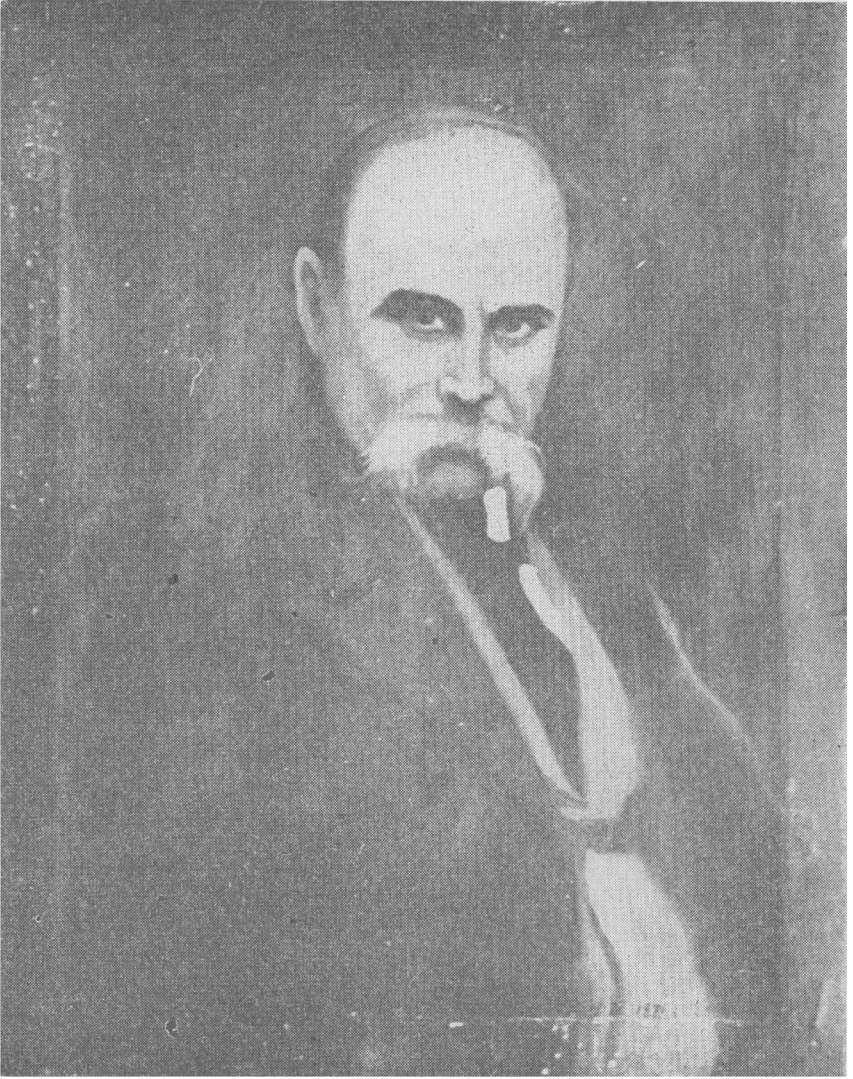
„З столітньої перспективи все ясніше вирисовується перед нинішнім поколінням велизний і радісний момент приходу на землю українського Апостола правди, національного пророка, котрому судилося відкрити нову епоху в життю нашого народу, сказавши те велике слово, що огненно заговорило, що людям серце розтопило і по Україні пронеслось, і на Україні святилось. Те слово — Боже кадило, кадило істини. На віддалі століття повинно зникнути з нашого зору все, що було в нім слабого й немізного і висвободжені з злуки з ним, мусили тим виразніше, тим яскравіше виступити в нім вічні прикмети його духа, неминуща краса його індивідуальности і незглибима велич його історичної місії. Визволене з під пов'язки всього дрібного і скороминущого мусіло вдарити в оці всіх, відкрити для вражінн краси і правди, проміння сього сьєва Візнього, що осінило сю стат'ю і спозило на ній — на сій постаті звістителя закону любови і брацтва, для котрого не було іншої релігії, іншої правди, іншої етики, як братолюбіє — котрого серце запалило ся гнівом тільки з великої любови; і іскри докорів і ганьби викресали з нього великі пориви до правди-справедливости”.

Велич Шевченка безсумнівна, але досі його спадщина недостатньо вивчена і недостатньо передана українському народові й іншим народам світу.

Відомо, що за умов царської Росії неможливе було всебіжне вивчення творчости Шевченка й увізнєння пам'яті Шевченка в народі. Ще більше обмеження Шевченка, а до того й упереджене трактування, принесла советська влада. За царських часів заборонялись відзначення ювілеїв Шевченка, а за советських — хог переводяться формальні святкування, та з Шевченка всілякими способами вихолощують його дійсний зміст.

За весь час існування советської влади навіть не було видано повного академічного видання творів Шевченка.

Українська Вільна Академія Наук — глибоко усвідомлює свої обов'язки в цьому „Шевченківському столітті” і своїм погесним завданням вважає працю в галузі шевченкознавства, всебіжне вивчення життя і творчости великого генія України. Одною з форм цього вивчення є видання невелизких „Різників” Української Вільної Академії Наук в Сполужених Штатах Америки.

ШЕВЧЕНКО СТО РОКІВ ТОМУ (1853-1953)

Ні формальні, ні матеріальні умови перебування Шевченка на засланні не змінилися істотно з новим роком. Та ж пустеля на березі Каспійського моря, та ж відірваність від культурного життя і друзів.

В спогадах Агати Ускової, дружини коменданта Новопетровського форта, знаходимо такий опис навколишньої природи: „Околиці форта дуже сумні, рослинности нема ніякої; в червні весь степ вже випалений сонцем. Там тільки росло те, що поливалося”.

А в листі Шевченка до артиста Семена Артемовського-Гулака від червня 1853 року, себто в той період, коли все навколо було мертве від сонця, знаходимо скарги: „За шість років моєї тяжкої неволі пробував писати декому з своїх друзів, та що ж?.. Тяжко, страшно тяжко, друже мій єдиний! Від липня того (себто 1852) року я й досі ні одного листа не дістав і думав уже, що всі мене забули”. Між тим ці самотні листи від друзів, за весь 1853 рік їх було три-чотири, справляли для нього справжнє велике щастя. „Я так думаю, друже мій милостивий, — читаємо ми в тому ж листі, — що тільки одні безталанні самотні сироти — такі як я тепер, на самоті, на чужині вміють одчувати те щастя, ту велику радість, яку я відчув, діставши Твій сердечно-дружній лист”.

Та й сам поет не мав змоги писати до друзів так, як би хотів. „Вибач мені, друже мій добрий,” пише він восени 1853 р. до приятеля з оренбурзького заслання Броніслава Залеського: „що пишу так мало, ні часу, ні місця не маючи. Благодатне літо минуло та навіть тинь чогось до свободи подібного з собою забрало; мені й досі бояться дозволити денебудь, окрім казарм, притулитись”.

Шевченко тяжко переживав свою неволю у цій фізичній і моральній пустелі. „Що ж тепер написати Тобі про моє бідолашне, невольничче життя?” — питає він в Артемовського в згаданому вже листі: „Думаю, що найкраще нічого не писати, бо доброго нема чого сказати, а погане краще промовчати. Нехай воно ворогам нашим сниться”. І ще в тому ж листі про себе: „А тимчасом старіюсь і раз-у-раз нездужаю. Бог його знає, з чого це. Мабудь з недуги та неволі. А кінця все таки не бачу моїй сумній перспективі... І мені тепер одне осталося — ходити отут по степу, довго ще ходити та курникать:

Доле моя, доле, чом ти не така,
Як інша, чужая?"

В цьому 1853 році листування з Шевченком підтримували лише три особи: знаменитий артист-співак, автор оперети „Запорожець за Дунаєм” Семен Артемовський-Гулак з Петербургу, лікар і педагог Андрій Козачковський з Переяслава та польський засланиць Броніслав Залеський з Оренбургу, і ті кілька листів Шевченка до цих своїх вірних приятелів являються власне майже єдиним джерельним матеріалом для змалювання, чим жив Шевченко в тому шостому році заслання.

На самому початку року в Новопетровському форті появився новий комендант, призначений по смерті попереднього, полковника Антона Маєвського. Майор Іраклій Усков і особливо його дружина Агата, як і ціла родина нового коменданта, відіграли в житті Шевченка важливу позитивну роллю, але це розгорнулося вже в наступні роки.

Новопетровський форт як військова одиниця підлягав командирі Оренбурзького корпусу, що ним був на той час гр. Василь Перовський, приятель В. Жуковського і К. Брюлова.

Агата Ускова в спогадах про Шевченка оповідає, що признаючи її чоловіка на посаду коменданта, Перовський нагадав йому про Шевченка і просив Ускова полегшити його становище у форті.

Звичайно, комендант форту так само, як і командир корпусу, нічого особливого не могли зробити для полегшення долі Шевченка, бо найбільшою для себе карою Шевченко вважав заборону творити: писати і рисувати, що їй накладено було з височайшого наказу, порушити який явно ніхто з Шевченкових начальників не наважився б. Вони могли дивитися на це крізь пальці, як це було не раз вже раніше, проте після арешту 1850 року і дальшого заслання до Новопетровського форту це було важче, бо вся справа 1850 року виникла за доносом, що Шевченкові створено особливо пільгові умови існування, чим порушено було саму сутність накладеної на нього кари. І коли Шевченко не один раз в листах нарікав на нелюдність та несправедливу жорстокість заборони творчої праці, то це треба розуміти, як відчуття глибокої несправедливості, що йому доводиться творити ховаючись. Бо за часів заслання ми маємо і поетичні і малярські твори: пейзажі, портрети, автопортрети. За перші два роки перебування в Новопетровському форті маємо так само низку відомих його творів, виконаних переважно сепією: „Циган”, „Киргизка із ступою”, „Байгуші”, автопортрети скомпоновані з постатями киргизів та прозову річ „Княгиня”, що має авторську дату 1853 рік. І разом з тим маємо таке автентичне свідчення з того ж таки року в листі до Семена Артемовського-Гулака: „Шість років минуло, як я без олівця й фарб мучуся”. Це написано не тільки про началь-

ниче око. Цей ляйтмотив багатьох його листів до друзів — відгук справжніх найбільших страждань Шевченка на засланні.

Випадак наштовхнув Шевченка на можливість ще й іншого, легального вжитку своїх творчих поривань. Він знайшов коло форту добру глину й алябастер. „І тепер, нудьги ради коло скульптури пораюсь”, пише він до того ж Артемовського: „Та, Боже, як мізерно пораюсь я коло цього нового для мене мистецтва, — в казармах, де ціла рота салдатів міститься, а про модель і казати нема що. Убога робота.” Але все таки й це був якийсь вихід. Ці різьбарські спроби стали для Шевченка втіхою на довший час, аж до часу звільнення з салдатчини.

На рік 1853 припадає декілька скульптурних праць. Перш за все — „Барельєф — первак”, як його називає сам Шевченко в листі до Артемовського, не зазначаючи точно сюжету цієї першої спроби. Крім того була різьбарська композиція на тему одного його твору сепією — „Музичне тріо”, як його назвав Броніслав Залеський, а саме: „киргиз, що грає на балалайці, жінка, що меле на жорнах та корова, що ричить”. Ця остання композиція була виконана в двох може й більше варіантах. Два різних примірники „Тріо” Шевченко надіслав С. Артемовському і Б. Залеському. У спогадах ротного командира Шевченка Єгора Косарева маємо ще інші відмінні описи цього сюжету. Можливо, що це свідчить про існування в свій час різних варіантів барельєфа, тим більше, що зміст барельєфа „первака” лишився зовсім не розкритим; опис Косарева міг відноситися й до нього.

Чотири місяці пізніше, в жовтні 1853 року, в другому листі до Артемовського він знову згадує про скульптури: „Ти знаєш, рисувати заперщено, а ліпити — ні, то я і ліплю тепер, а навколо себе не бачу нічого, проч степу та моря — то хотілося б хоч подивитися на щонебудь хороше. Може б, подивившись, і моя стара мучена душа стрепенулася; хоча б і не стрепенулася, то може б на старості тихенько заплакала, дивлячись на прекрасний твір душі людської”.

Брак будь-яких зразків примушує Шевченка просити в Артемовського прислати якийсь барельєф, статуетки, або навіть гальваноплястичні форми для вироблення тих статуеток, випросивши їх в Шевченкового приятеля з Академії Мистецтв Карла Йоахіма. Він хотів би й сам зайнятися гальваноплястикою, спробувати гутаперчу як матеріал для барельєфів на зразок спроб славного медальєра Ф. Толстого, про які він тільки чував. Важно одмитити, що за натуру для своїх різьбарських спроб, так само як для малярських, Шевченко брав речі і поSTATI з екзотичного свого оточення.

До цього ж року належить ще одна праця Шевченка, вже архітектурного характеру — проєкт пам'ятника на могилі си-на Ускових Дмитра, що помер в першій половині 1853 року.

Шевченко любив дітей взагалі, а тут в Богом забутому краєві трирічний хлопчик був для нього великою втіхою. „Мила прекрасна дитина — писав він в червні цього року до А. Козачковського вже по смерті хлопчика, — а все, що в природі прекрасне, як вилиця в'ється коло нашого серця. Я полюбив це прекрасне дитя, а воно, сердешне, так до мене прив'язалось, що, бувало й уві сні до себе „лишого дяду” кликало”. Шевченко дуже сумував за своїм „маленьким другом”, приносив квіти на його могилу, зробив проєкт пам'ятника і сам стежив за його виконанням. В спогадах Агати Ускової сказано, що пам'ятник „був зроблений прекрасно... у лицарському стилі з білого каменю”.

Ця трагічна подія в родині Ускових дуже зблизила з ними Шевченка. Він став у них майже щоденним гостем, обідав, малював і переховував у них свої малюнки.

В липні того ж року в Ускових народилася дочка Надія, з якою пізніше в Шевченка були такі ж дружні стосунки, як і з маленьким комендантовим сином-первістком.

Одноманітне життя фортеці було порушене в цьому році приїздом експедиції академіка Бера, що вивчав рибні багатства Каспійського моря та рибальські промисли. До складу цієї експедиції належав, як природознавець, Микола Данілевський, пізніше відомий як автор книги „Європа и Россія”. Данілевський був близький до гуртка Петрашевців і навіть сидів у Петропавловській фортеці. У Новопетровському форті він пробув три дні. В пізньому листі до Броніслава Залеського (від 9 жовтня 1854 р.) Шевченко так згадував про цю зустріч з Данілевським: „Таке явище, як Д., може в нашій пустині й не мою голову закрутити. За все його пробування тут я з ним мало що розлучався. Він своєю присутністю оживив у мені самотньому давно пережиті прекрасні дні”.

Була в цьому ж році в Шевченковому житті ще одна невелика втіха, про яку довідемося зі спогадів А. Ускової — це участь його в насадженні саду біля комендантського будинку.

Восени 1853 року з Астрахані, з Гур'єва-городка, з Ханга-баби комендант форту виписав багато дерев, щоб прикрасити хоч невеличкий куточок серед мертвої природи. За свідощвом А. Ускової Шевченко взяв діяльну участь в усіх цих працях. Ханга-Баба — це була місцевість в 30 верстах від форту, оточена з трьох боків горами, де в долині росли тутові дерева і одне величезне у два сажні в обхваті. Тутові дерева з Ханги-Баби пересаджувалися і перевозилися власними силами, і Шевченко двічі побував там за цей час. В одному листі він пише, що хотів би поїхати до Ханги-Баби з Данілевським, але цього не пощастило зробити, не зважаючи на бажання й самого Данілевського, бо перебування його у форті було дуже коротким.

Насаджені комендантом дерева, перетворили куточок пустелі у гарний сад, який пізніше приносив велику втіху Шевчен-

кові і родині Ускових і який існував до останнього часу і навіть в сучасну добу носить ім'я Шевченка, бо усна Новопетровська традиція пов'язувала його насадження з ім'ям Шевченка. Цілком можливо, що саму ідею насадження дерев подав Ускову Шевченко, який ще в жовтні 1850 року, як сам оповідає в листі до М. Осипова (від 20 травня 1856 року), по дорозі з Орської кріпости на дальше заслання до Новопетровська підняв на вулиці в Гур'єву-городку свіжу вербову палицю і ввіткнув її у кріпосному городі в Новопетровському. Палиця прийнялася; Шевченко поливав її, і вона вже за кілька років стала високим деревцем, даючи затишок для відпочинку поета.

В таких обставинах пройшов цей шостий і почався сьомий рік Шевченкового заслання, а Шевченкові пішов сороковий рік життя.

Література: 1. Листи Ш. 1853 р. до С. Артемовського-Гулака, А. Козачковського і В. Залеського. — Повне видання творів Шевченка, т. XI. Листи за ред. Павла Зайцева. Укр. Наук. Ін-т. Варшава-Львів. 1935, ст. 83-91 і Примітки: ст. 329-333. 2. М. Возняк. Спогади Агати Ускової про Тараса Шевченка. — Науковий Збірник за рік 1926. ВУАН Київ 1926, ст. 168-173. 3. С. Косаревъ. Извлечение изъ дѣлъ и памяти: нѣчто о Тарасѣ Григорьевичѣ Шевченко, с 1846 до 1857 года включительно. — „Кіевская Старина“ 1893 кн. 2, ст. 245-257. 4. П. Зайцев. Різьбарська творчість Шевченка. Повне видання творів Тараса Шевченка т. XII. Укр. Наук. Ін-т. Варшава-Львів 1937, ст. 405-425. 5. П. Зайцев. Архітектурні проекти Шевченка. Там же, ст. 426-429.

ДМИТРО ЧИЖЕВСЬКИЙ

„КНЯГИНЯ” — ОПОВІДАННЯ ШЕВЧЕНКА (1853)

1

На біжучий рік припадає сторіччя з часу написання російською мовою оповідання „Княгиня”. 1853 рік для Шевченка на засланні також був пам’ятковим. Тоді якраз сповнилося 10 років від часу першої подорожі на Україну. Одвідини Кисва і знайомство з П. Кулішем, знайомство в Яготині з родиною Ріпних і особливо з княжною Варварою, для якої в тому ж році він написав російською мовою поему „Тризна”, нарешті одвідини рідної Керелівки і зустріч з ріднею, все це було найважливішими подіями 1843 року.

Згадки про Керелівку взагалі цілком природно викликали в ньому згадки про дитячий вік, там перебутий.

Все оповідання „Княгиня” подано у формі спогадів і композиційно складається з двох частин. Перша, ніби вступ, або фон для дальшого оповідання, — згадка про Керелівку та власне дитинство, про брата Микиту і сестру Катерину. Біографи Шевченка використовували з першої частини „Княгині” оповідання про залізні стовпи, що підпирають небо, про науку в сліпого Совгиря та в стихарного дяка. Така інтродукція сюжетно не пов’язана з другою більшою частиною, яка власне й складає кістяк оповідання. Але обидві частини влучно пов’язані самою формою спогадів. Спогади другої частини стосуються вже нової подорожі на Україну в 1846-1847 роках.

Після короткого опису історичних пам’яток м. Козельця (спогад з археологічних подорожів Чернігівщиною) Шевченко провадить свого героя-оповідача до великого козацького села, де той має нагоду вислухати подане в живій розмові трагічне оповідання про княгиню. Можливо, що й сама історія княгині — була мистецьким відтворенням давно почутого ще в Україні оповідання з минулого про зламане життя дочки поміщика, виданої за звіря в образі якогось князя, про спалене ним ціле село.

Оповідає про все це колишня покоївка княгині Микитівна. Крім неї виведений ще селянин-господар Степанович. Обидва з характерними особистими рисами і з певною призначеною їм функцією в розвитку оповідання.

Цікавий формальний бік „Княгині”.

Перші сторінки збудовані цілком на повтореннях слів або „інклинаціях”, себто вжитку тих самих слів в їх різних формах. Візьмемо приклад:

... за садом левада, за левадою долина, а в долине тихий, едва журчащий ручей, уставленный вербами и окутанный широколиственными, темными, зелеными лопухами; а в этом ручье под нависшими лопухами купается кубический белокурый мальчуган, а выкупавшись, перебегает он долину й леваду, вбегаєт в тенистый сад...

за-левада-за левадою
долина-долине
ручей

лопухами-ручье
лопухами-купається

выкупавшись
перебегаєт-долину-леваду
вбегаєт

Так написано перші сторінки оповідання, крім коротеньких розмов з чумаками та з самим собою. Ці повторення незле передають тональність спокійних спогадів про минуле, де один образ тягне за собою другий, другий тягне за собою третій і т. д. Напр., далі читаємо:

...прошел царину, прошел с полверсты поля, на поле стоит высокая черная могила. Он вскарабкался на могилу, чтобы с нее посмотреть, далеко ли еще до тех железных столбов. Стоит мальчуган на могиле и смотрит во все стороны: и по одну сторону село, и по другую сторону село, и там из темных садов выглядывает трехглавая церковь, белым железом крыта, и там тоже выглядывает церковь из темных садов й тоже белым железом крытая. . .

Поруч з такими повтореннями та інклинаціями, чимало тут і „евфонічних” елементів: себто повторень тих самих звуків, що в прозі, правда, не дає того ефекту „милозвучности”, як в віршу, але навряд, чи є в цьому тексті поета випадковим. Ось приклади з перших рядків оповідання:

...в моем старом сердце при этом ми-ем-ом-с-р-ом с-р-ом-лом-лолом слове

...с потемневшею соломенною кры-мне-шею-мен-ры-шею-ымшею и черным дымарем -ы-р-м

...окруженная стогами жита и пше-ога

ницы и разного всякого хлеба; а за -ого-ого

клуною по косогуру пойдет уже сад -к-по-к-ого-по

Таких прикладів — сила. Це нагадує „техніку” повторень в віршах Шевченка. Згадаємо початок „Наймички”:

У неділю вранці-рано

у-ран-рано

поле крилося туманом.

ол-ло-тумано

У тумані на могилі,
 як тополя похилилась
 молодиця молодая.
 Щось до лона пригортає
 та з туманом розмовляє:
 — Ой, тумане, тумане,
 мій латаний талане!
 Чому мене не сховаєш,
 отут серед лану?
 Чому мене не задавиш,
 у землю не вдавиш?
 Чому мене злої долі,
 чом віку не збавиш?

у-туман-ил
 пол-по-ил-ил
 молод-молод
 до-лон-ор-ає
 т-туман-ро-мо-л-яє
 тумане-тумане
 латан-талане
 чому-ме-не-не
 т-т-лан
 чому-ме-не-не-давиш
 ем-не-давиш
 чому-ме-не-ло-ол
 чом-не-авиш

Переходячи до другої частини — до оповідання Микитівни — Шевченко залишає на боці і повторення, і інклінації, і евфонії. Тут вони — лише принагідні.

Другою цікавою формальною рисою „Княгині” є лексика, словник. Не було після Гоголя новиною рясне вживання українських слів в російському тексті; навіть приятель Гоголя, росіянин Мих. Погодін в своєму оповіданні „Петрусь” (1831) досить вдало використав цей засіб передачі „місцевого кольориту”; Погодін, ймовірно, користався текстом „Наталки-Полтавки” та усніми вказівками Мих. Максимовича.

Зустрічаємо на початку „Княгині”: димар, причілок, левада, царина, череда, одурити, скринька, батіг, цвинтарь, титар, громада, дідівщина, каламар, книш, копа і т. д. Ці слова Шевченко в тексті підкреслив... Але вживає він і цілий шерег інших українських слів, підкреслити які він або позабув, або не помітив (чи не знав), що в російській мові вони або зовсім не вживаються або є діалектизмами: патериця, перелаз, торба, клуня, яр, прибудла тощо. До цього приєднуються ще імена „Совгирь-слипій” (так в російському тексті!), Хмара, Микитівна... Розуміється, не лише в розмовах, напр. з чумаками, з сестрою, чимало інших, зокрема морфологічних українізмів: парубче, небораче, сідай, прийшов, тощо, але зустрічаємо їх і у власному тексті Шевченка (Совгирю, с грошами).

Поруч з цим Шевченко вживає й інших лексикальних засобів, напр. церковнослов’янізмів в оповіданні про свою „науку”: десная (рука), посох дебелый, шуйца, сосуд скудельный, тощо.

Ще збагачуються українські елементи в оповіданні про зустріч з Степановичем та Микитівною. І тут Шевченко продовжує підкреслювати українські слова (помилково підкреслив і нечужі російській мові слова „тин”, „полова” тощо) наприклад: лава, килим, полица, чабак, паляниця, глечик, стрига, вітряк, став, млин, пасіка, винниця, комора, горлиця, метелиця, підлога, дзіндзюриста, домовина, гречкосій, провадити, покритка, гладка, червона, господарство, свининець, льох, скру-

та, жарт, покута, кухоль, макітра, криниця, запаска, худоба, труна, будинок і т. д. Зустрічаємо де-не-де і характерні для Шевченка звороти, т. зв. „номінальну детермінацію”: „орда тая”. Але і у власній мові автора знову певна кількість українських слів, які він забув підкреслити: гребля, половые воли, наймыт, тощо.

Можна було б відмітити деякі впливи фольклору на мову і самого Шевченка і Микитівни. Але це — цілком природні і звичайні елементи мови Шевченка як у віршу, так і в прозі.

3

Друга частина — оповідання Микитівни — цікава і своєю тематикою, — це тематика більшості прозаїчних повістей Шевченка: тематика морального та господарчого розкладу українського поміщицтва. І ця тема вже намічена Гоголем: правда лише натяками, — в оповіданні про недбале та неохайне господарство „старосвітських поміщиків”, в натяках на те, що Григорій Григорович Сторченко захопив землю Івана Федоровича Шпоньки, нарешті в такому місці оповідання про Івана Івановича та Івана Никифоровича, як „его (Івана Івановича — Д. Ч.) сестра была известная всему свету потаскуха и ушла за егерскою ротою, стоявшею назад тому пять лет в Миргороде; а мужа своего записала в крестьяне”. До речі в тільки що видрукованих уривках спогадів про Гоголя його співучня П. І. Мартоса зустрічаємо вказівку на те, що й тема „Мертвих Душ” українського, а не російського походження і належить до тієї самої тематики морального розкладу поміщицьких кіл. Але Гоголь не був першим: до традиції зображення поміщицької розпусти та підупаду поміщицького господарства належить і до Гоголя „Аристон” Наріжного (1822), „Монастырка” А. Погорільського (1830), а пізніше — і безумовно здебільшого під впливом Гоголя — роман вчителя Гоголя Івана Кульжинського „Федюша Мотовильский” (1833), „Леокадія и Владиславов” (в „Малороссийских повестях” Петра Бурломського 1836), а далі цілі оповідання або окремі сторінки в російських оповіданнях Гребінки: „Так иногда люди женятся” (1839), „Кулик” (1841), „Водевиль в частной жизни” (1842), „Пруд” (1843), далі „Быль” Олександра Чужбинського (1840), „Пантелеймон Петрович Хмара” Миколи Ковалевського (1848), споріднений тоном „Пан Халявський” Квітки-Основ’яненка (1840) описує, власне, кінець 18-го віку... Більшість цих оповідань або кінчається трагічно (самогубством „вбивством, смертю з туги) або від трагічного кінця героїв врятовує лише якийсь „Deus ex machina.”...

Саме оповідання Микитівни близьке взагалі до нової „гоголівської” або „натуральної школи” 40-х-50-х років: близьке і похмурым тоном і стилем, і антитезою поміщиків та селян

(такою антитезою до князя кріпосника та розпусника є Микитівна та „господар”, Степанович). Але найближче „Княгиня” до поем самого Шевченка тими рисами, які в поемах Шевченка нав’язуються до європейської, а зокрема російської та польської традиції „байронічної поеми”. В передачі усного оповідання почасти менш помітні ті риси, що так вражали сучасників в байронічних поемах, але вони усі тут є: перерви оповідання (тут вони мотивовані хвилюванням Микитівни при спогадах), виклики („Господи! и теперь страшно вспомнить!”), „...прости меня непрощенную грешницу!”, „Слезы! Слезы!..” і т. д.), запитання до себе самої („А слезы что? Вода! Ох!..”), звертання до читачів (тут до автора, якому Микитівна оповідає історію „княгині”), звертання до героїв („Ну вот тебе и княгиня! Любишься тепер на свою княгиню!..”), до Бога („Не осуди ее, Господи..!”), нарешті ліричні міркування самого автора, якими, що правда, він тут не перериває оповідання Микитівни, а приєднує їх лише на кінці... Але головна риса байронічної поеми — накупчення жахливих моментів: тут і горе Катрусі, коли мати змушує її одружитись з князем, і жахливий опис голоду на селі, і дика поведінка князя в відношенні до усього оточення, і безсердечна мати, і нарешті пожежа маєтку та села, і божевілья Катрусі. До усіх цих епізодів можемо легко знайти паралелі в поемах Шевченка. Лише в „Княгині” (і в усіх повістях Шевченка) тут приєднується чимало елементів стилю „натуральної школи”, починаючи від карикатурного імені улюбленої князя „Жюлі Мордатова” до „реалістичних” деталей в окремих епізодах, при тому деталі життя похмурого, брудного, жорстокого. І нарешті характеристичне для „натуральної” школи сполучення життєвої прози з глибокою та навіть перебільшеною, безмежною та безнадійною трагедією. Це байронічна „поема жаху” в прозі „натурального стилю”. Єдині ліричні, людські, „поетичні” місця оповідання — це коментарії до подій самої Микитівни...

Повернувшись пізніше до писання українських поем, Шевченко повернувся і до стилю своїх „байронічних поем” раніших років. Бже самий вжиток віршованої мови „зм’ягчив” елементи „натурального” стилю”. Але всеж деякі типові елементи стилю повістей не залишились без впливу на стиль, лексику та фразеологію пізніших поем Шевченка. Але це вже виводить нас за межі обговорення „Княгині”.

4

Шевченко присвятив „Княгиню” своєму приятелю з Оренбурга Броніславу Залеському і підписав псевдонімом К(обзар) Дармограй.

Спогади про Україну і дитинство робили для Шевченка і це просте оповідання дорогим. Розпочавши вже нові повісті

— „Музика”, „Нещасний”, Шевченко на початку 1855 р. почав робити заходи, щоб надрукувати „Княгиню” в „Отечественных Записках” або якомусь іншому журналі.

Листування Шевченка того і ближчих років повно згадок про ці заходи. Але оповідання так і не було надруковане. Причини були цензурні. Повісті було навіть безнадійно тоді подавати до цензури! Усій родині Аксакових, на допомогу яких між іншим теж надіявся Шевченко в справі друку, було тоді взагалі заборонено навіть подавати свої твори до цензури! Неясно, чому Шевченко не надрукував оповідань, повернувшись з заслання. Ймовірно, він не мав цікавості до друку творів російською мовою. Оповідання побачило світ в „Кіевской Старине” за 1884 рік кн. 3, ст. 391-422, де воно надруковано з копії, зробленої Броніславом Залеським. В присвяті, очевидно, сам Залеський змінив своє прізвище на Б. Ф. Засецький. Крім цієї копії існував ще автограф, який належав Інституту Шевченка в Києві. За автографом „Княгиня” друкується в усіх советських виданнях, починаючи з 1939 року.

На українську мову оповідання це було перекладено кілька разів: згадаємо тут переклад О. Кониського, надрукований в „Зорі”, переклад у виданні за ред. Д. Дорошенка, Катеринослав 1914, в редакції Б. Лепкого цей переклад друкується в 3-х томовому та 5-ти томовому виданні творів Шевченка (1918-1919). У Варшавському виданні за ред. П. Зайцева надруковано переклад П. Сапіцького (т. VIII, 1936, ст. 5-42) з примітками (ст. 275-279) і поясняльною статтею П. Зайцева (ст. 309-313).

ШЕВЧЕНКІВСЬКА ПАМ'ЯТКА З АРХІВУ
БОГДАНА ЛЕПКОГО

В архіві Богдана Лепкого (в Нью-Йорку) переховується дуже рідка пам'ятка — листок на передплату на перше видання „Гайдамаків” 1841 р. Цінність цієї пам'ятки збільшується тим, що на зворотньому боці її знаходиться власноручний підпис Шевченка.

Т. Шевченко

При виданні „Гайдамаків” поет мав значні матеріальні труднощі і здійснював своє видання за допомогою збирання передплати в розмірі п'яти карбованців асигнаціями за примірник. Передплата, очевидно, не дала бажаних наслідків, бо коли друк книжки вже був закінчений, Шевченко не мав грошей, щоб викупити її з друкарні.

Насилаючи Г. Квітці-Основ'яненкові кілька передплатних листків на „Гайдамаки” вже тоді, коли книжка була цілком готова, Шевченко просив роздати їх у Харкові. Певну кількість примірників передплатив Г. Тарновський для роздачі книжок у Петербурзі за його списком. Видавець альманаха „Сніп” (Харків, 1841) О. Корсун теж придбав кілька примірни-

ків, діставши передплатні листки чи безпосередньо від Шевченка, чи від Квітки.

Шевченко мав на думці видрукувати імена всіх передплатників при „Гайдамаках”, але дехто не схотів, щоб його ймення стояло на цій книзі, і Шевченко відмовився від такої думки. Про це він сповістив передплатників у гумористичному зверненні: „Панове субскрибенти” на третій сторінці обкладинки „Гайдамаків”¹.

Передплатний листок виконано літографським способом, і можливо він являє собою першу графічну роботу самого Шевченка. Ще проф. Д. Антонович у своїй великій монографії „Шевченко як маляр” звернув увагу на те, що „одиноким наслідком науки в дяків” на все життя лишилося „естетичне сприйняття рисунку літер старих українських книжок”, а тому „Шевченко завжди і, здається, до кінця життя літери рисував у стилі заголовних літер наших стародруків”². Заголовки в альбомах Шевченка: „Три літа”, „В казематі”, а також наголовки окремих творів: „Сон”, „Кавказ” зроблені були рукою Шевченка в стилі дяківських заголовків на метричних, або сповідних книгах, що з дитинства врзалися були йому в пам’ять. Він зберігас цей шрифт (кирилицю) і в друкованих виданнях: „Гайдамаки” (1841), „Тризна” (1843) і „Букварь” (1861).

Рисунок літер на передплатному до „Гайдамаків” листку зроблено значно прецизніше, ніж заголовки в рукописних зшитках Шевченка.

У варшавському виданні творів Шевченка за редакцією Павла Зайцева був репродукований передплатний листок на „Гайдамаки” за Ч. 151 (т. II, ст. 237), але без підпису Шевченка. Листок з архіву Б. Лепкого має ч. 89 і заслуговує на особливу увагу: пам’ятка з автографом Шевченка пов’язана з іменем Б. Лепкого і знаходиться тепер в Новому Світі.³

За дозвіл прикрасити цією пам’яткою наше видання складемо родині Богдана Лепкого якнайбільшу і найсерdecнiшу подяку.

Дам’ян Горняткович

¹ Передруковано в другому томі Повного Видання творів Т. Шевченка, Укр. Наук. Інститут, Варшава-Львів, 1934, ст. 130.

² Теж, т. XII, 1937, ст. 37-38. Тут таки репродуковані заголовки з альбомів Шевченка. Вільша кількість їх репродукована в книзі: М. Калаушин. Т. Шевченко в портретах и иллюстрациях. Ленинград, 1940.

³ Б. Лепкий одержав цю пам’ятку від В. Доманицького разом з листом О. Корсуна, що його друкуємо далі. В. Лепкий був знайомий з В. Доманицьким ще з кінця 1907 року, з часів перебування останнього в санаторії „Єжево” в Закопаному. (О. Лотоцький. З минулого, т. III, розділ: В. Доманицький). Підписний листок в нашій репродукції подано в розмірі оригінала. Автограф Шевченка трохи збільшено.

ОДИН З ОРЕНБУРЗЬКИХ ЗНАЙОМИХ ШЕВЧЕНКА

Ні в писаннях самого Шевченка, ні в біографічних матеріалах про нього не збереглося вказівки на одного його оренбурзького знайомого Миколу Павловича Іванова. Щасливий випадок, що сам цей М. Іванов записав в 1876 році свою біографію в альбом редактора-видавця „Русской Старини” Михайла Ів. Семевського¹ та згадав у ній про Шевченка, поза всяким сумнівом встановлює його близьке знайомство з поетом в Оренбурзький період його життя, себто між листопадом 1849 року і квітнем 1850. М. Іванов народився в м. Ярославлі; батько його служив в Оренбурзькій губернії на заводах, як видно, в Ілецькій Соляній Захиті, де служив на соляному заводі і батько поета Михайла Ларіоновича Михайлова, що між іншим переклав деякі твори Шевченка на російську мову. М. Іванов у своїй автобіографії оповідає, що його „батько, змовившись з Ларіоном Михайловичем² (батьком поета) виписав з Парижу гувернера М-р Шевальє”, але злякався впливів вольтер’янства й віддав сина до Неплюївського Кадетського корпусу в Оренбурзі.

В оренбурзькому корпусі, за словами М. Іванова, викладали заслані сюди професори Віленського Університету. „На дозвіллі, пише він далі, я збирав казки і передавав їх для обробки В. І. Далю³. При закінченні курсу п’ятьом особам, в тому числі й мені не судилося носити еполети, бо ми були записані рядовими в полк. За участь охотниками у Хівській експедиції були переведені в корнети. В 1847 році я випросив позволення друкувати місцеві календарі Оренбуржчини й до 1858 року зібрав торговельну статистику для будівничих кінно-залізничої дороги від м. Самари, через м. м. Бузулук, Уральськ та Ілецької Захити до Оренбургу. В 1862 році надрукував листа в журналі „Народное Богатство”. В 1863 році — „Походныя записки о Хивинской экспедиции”, в журналі „Я-

¹ Знакомые. Альбомъ М. И. Семевского, изд.-ред. исторического журнала „Русская Старина”. СПб 1888, ст. 58.

² Михайлови переїхали з Оренбургу до Ілецької Захити в 1835 р., коли М. Михайлову було 5 років. Користасьмо нагодою відкинути припущення коментарів до листування Шевченка, що згаданий в січневому листі Шевченка 1854 р. до Броніслава Залеського — Михайлов („З Михайловичем ти бачився мимохідь...”) був батько поета М. Михайлова, бо Ларіон Михайлов — батько помер вже в р. 1845. Можливо це був один із братів поетових — Микола.

³ Володимир Даль — відомий письменник і лексикограф, з 1833 по 1840 був урядовцем для доручень при оренбурзькому генерал-губернаторові гр. В. А. Перовському.

корь". Потім користаючися дружбою Ершева (?)⁴, Скотті⁵, Шевченка, малював іконостаси для Оренбуржчини, писав портрети; а тепер найбільше — степові пейзажі та інтер'єри церков київських, московських та інших, відомих з боку їх старовини, для народних видань"⁶.

ШЕВЧЕНКО В АЛЬБОМІ ОЛЬГИ СОКРАТОВНИ ЧЕРНИШЕВСЬКОЇ

Альбом О. Чернишевської, дружини Миколи Гавриловича Чернишевського, з автографами і малюнками письменників і мистців 50-60 років в літературі про Шевченка відомий. Перш за все він був експонований на виставці Шевченка в 1911 році в Петербурзі. Крім того, один з малюнків Шевченка з цього альбому був репродукований в збірнику „Шевченко та його доба” і двічі після того в двох виданнях книжки М. Шагінян: „Тарас Шевченко” в 1941 і 1946 роках.

Але лише тепер вперше появився докладний опис Альбома і тих рисунків, що належали, або можуть бути приписані Шевченкові. Опис зроблений унукою російського письменника і публіциста Ніною Чернишевською і видрукований у збірнику „Звенья”, кн. VIII, вид. Державного Літературного Музею в Москві (М. 1950, ст. 558-577).

Крім репродукованого вже рисунку Шевченка, що зображає маленького сина Чернишевського Олександра верхи на коні, вся решта рисунків на прохання Української Академії Наук в 1929 році була надіслана до Києва для вміщення у VIII томі академічного видання творів Шевченка за ред. акад. Олексі Новицького, але том цей, цілком виготовлений, як відомо, так і не побачив світу.

Подасмо тут в точному перекладі опис Н. М. Чернишевської відповідних карток альбома, на яких вміщені рисунки Шевченка.

Лист 9-ий. Рисунок (Т. Г. Шевченка), що зображає літню людину (українця або татарина). Поясний портрет. На задньому пляні нагертк голови в галмі, що є ескізом до рисунку на л. 10-ому. Без дати й підпису. Див. л. 13.

⁴ Очевидно, Степан Семенович Ершов, академік портретного живопису з 1850 року. Знак запитання поставлений в оригіналі.

⁵ Скотті Михайл Іванович, академік портретист та історичний мистець-маляр, аквареліст (1812-1865).

⁶ В друкованому альбомі Семевського „Знакомые” подано лише опис рисунків, що знаходяться в оригінальному рукопису альбому. Під ч. 21 і 25 цього опису зазначено рисунки Іванова: „Середня Азія”, три віньєтки пером і олівцем (без підпису) та Могила Еркея, товариша Єрмака, рисунок олівцем, підп. „Іванов, 1870”.

Крім того в опису зазначено, що на ст. 171 рукописного альбома знаходиться рисунок олівцем „Могила Шевченка, біля Канева на Дніпрі”, але автора рисунка не подано.

Лист 10-ий. Рисунок (Т. Г. Шевзенка), що зображає старого мусульманина в галмі з посохом у руках. Поясний портрет. На задньому пляні мезеть з півмісяцем на шпилі. Без дати і підпису. Див. л. 13.

Лист 11-ий. Рисунок (Т. Г. Шевзенка), що зображає хлопчика років 5-ти верхи на закладеному у візок („экипаж или телегу”) коні (візка не видно), що тягне сіно зі стогу, без дати і підпису. Див. л. 13.

Лист 13. Рисунок (Т. Г. Шевзенка), що зображає групу татар, до якої входять постаті і кінь, зображені на попередніх рисунках. До листа 13-го прикладено окремий листок із записами — М. Н. Чернишевського: „Ескізи Т. Г. Шевзенка в альбомі О. С. Чернишевської біля 1859 року (на коні — син Н. Г. Чернишевського Олександр)” та В. Мате: „Цей альбом прикрасив (огластивил) Виставку Шевзенка в Академії (Мистецтв) 1911 р. В. Мате”. Листок поміщений теж зислом 13, але стосується до всіх попередніх малюнків.

Лист 34-ий. Ескіз рисунка олівцем, майже непомітний для ока, що зображає голову невідомої особи; нагадує ескізи Т. Г. Шевзенка.¹

В коментарях до опису Альбома Н. Чернишевська подає деякі деталі щодо стосунків Шевченка з Чернишевськими, відзначаючи вплив Шевченка на думки, висловлені Чернишевським в статті „Національна безтактність” і на спільну близькість обох до польського революціонера Зигмунда Сераковського. Щодо Ольги Сократовни, то Н. Чернишевська зазначає, що в Шевченка з нею „склались якісь дружні стосунки, на жаль, вповні не розкриті”, і наводить вірш знайомого О. С. якогось Вл. Козлова російською мовою: „Пам'яті славного „Кобзаря” України” (1915) з авторською припискою теж російською мовою: „На пам'ять про одного з кращих друзів Ольги Сократовни Чернишевської.”

1 „Звенья”. VIII, М. 1950, ст. 561-562. Для порівняння наводимо тут в перекладі коротший і трохи відмінний опис тих же малюнків, зроблений М. Шагінян (de visu в її книзі про Шевченка (вид. 1941 р. ст. 254, вид. 1946 р. ст. 322): 1. Голова чоловіка в кожусі й шапці на тлі гострого старечого профіля. 2. Стара людина з кійком і з тим же гострим профілем на тлі мінарета, або якоїсь азійської будови. 3. Ескіз Саши Чернишевського, посадженого на сільського запряженого до воза коня, що їсть сіно з копиці. 4. Група киргизів і киргизок, за ними осідланий кінь. 5. Тонкорунна вівця в степу, вкритому дрібними куциками. М. Шагінян не зазначає зовсім того рисунку на л. 34, що нагадує ескізи Шевченка, за словами Н. Чернишевської, але приписує Шевченкові рисунок вівці на степу, що в опису Н. Чернишевської подано так: „л. 53. Рисунок олівцем і крейдою зображає вівцю, що пасеться у лузі, вдалені висока будівля, що нагадує церкву, або мечеть, без дати і підпису („Звенья”, т. VIII, ст. 565).

ПОРТРЕТ Т. ШЕВЧЕНКА РОБОТИ Н. ГЕ(?)

Живучи перед останньою світовою війною у Варшаві, я щоділя на якийсь місяць виїздив відпочивати на Волинь. Відпочинок полягав у тому, що я, нав'язуючи стосунки з місцевими аматорами старовини, переїздив вельосипедом з місця на місце, досліджуючи вказані ними стародавні неолітичні та епіпалеолітичні селища здебільшого на берегах річок. Більш сталим моїм осідком на Волині було місто Рівне. У самому Рівному познайомився я з п. Т-ком, аматором старовини, хоч і не такої давньої, але все ж історичної. Підхід до справи у п. Т-ка був комерційний, і він, діставши відомості про те, що у певної особи в посіданні знаходиться якась цікава чи то з археологічного, чи з мистецького боку річ, розшукував скрізь, де можна було, охотника до її купівлі. Використовував він і мене не раз, продаючи речі у Варшаву чи то тамошньому державному музеєві, чи якійсь іншій установі, або й приватній особі, коли така знаходилася і охоча була за поданими мною відомостями придбати пропонований предмет. Речі, належні до української старовини та українського мистецтва, здебільшого набував або Український Науковий Інститут у Варшаві, або хтонебудь з моїх знайомих, або зрештою й я сам. Років за два чи три перед війною написав мені якось п. Т-к, що в одній дуже старенькій вдови по якомусь російському чиновникові у Кременці знаходиться портрет Т. Г. Шевченка, мальований відомим маляром Миколою Ге. Ціна цьому портретові, досить висока, була визначена власницею, і тому п. Т-к не відважувався портрет той набути, не знайшовши перед тим охочого до його купівлі. Зрештою знайшов я у Варшаві одного аматора українського мистецтва, який згодився набути цей портрет, але з умовою, щоб дали йому його наперед оглянути. Коли ж прибув цей портрет до Варшави, то покупець, оглянувши його, відмовився взяти, вважаючи, що такого поганого портрету не міг намалювати Микола Ге, хоч на портреті внизу стояв підпис: Н. Ге. 1871.

Не бажаючи заводити в сподіванках не так вже п. Т-ка, як оту стареньку вдову, я залишив той портрет на якийсь час у себе висіти на стіні, в надії, що знайдеться хтось, що його купить. Покупця зрештою не знайшлося, а тим часом, бачачи той портрет щодня, а інколи й придивляючись до нього, я так до нього звик, що вирішив сам купити його, бо відчував, що буде мені без нього сумно. Так я і зробив. А тим часом, розглядаючи цей портрет, почав студіювати його пильніше, порівнюючи його з іншими портретами Т. Шевченка, які були мені відомі хоч би в репродукціях. Без жадного сумніву портрет цей мальований з тої самої фотографії, що служила зразком і для І. Рєпіна, для його широко знаного портрету Шевченка. Видно це як з самої пози Шевченка, так і з убрання, в

якому він на обох портретах представлений. При порівнянні убрання на Рєпіновому портреті з убранням на цьому, наче б то роботи М. Ге, яскраво виступає різниця в його трактовці. На цьому портреті білі плями сорочки, які виступають праворуч краватки трактовані так недбало, що мимоволі звертаєш на них увагу як на якісь чужородні, різючі своєю недбалістю аксесуари. Особливо горішня пляма разить око своєю неправдивістю. Це швидше якийсь клаптик паперу ніж просвіт сорочки, обмежений камізелькою та краваткою. Взагалі ціле убрання виконане з такою недбалістю, на яку міг собі дозволити тільки майстер дуже певний своєї гідності, який не боявся дорікань за свою безпорадність. Так само недбало зображена і убога зачіска, недбало, але так, що ніяк не викликає своїм виконанням нарікань збоку глядача. Що ж торкається обличчя Шевченка то воно своїм виразом різниться від того виразу, який міг бути у Шевченка в цих роках його життя, коли він фотографувався. Вираз лица на портреті Рєпіна далеко більше підходить тому Шевченкові, який після заслання з підкошеним вже здоров'ям перебував у Петербурзі. Очі ж на портреті кременецькому — це очі ще молоді людини, повної завзяття, і мало пасують людині лисій, з сивими вусами.

Але найбільша недоладність на цьому портреті полягає у вміщенні вусів трохи нижче того місця, де вони мусіли бути.

Загалом, дивлячись здалека на цей портрет і може трохи звикши до нього, переставши помічати всі ці недоладності, і він настільки робиться близьким і правдивим, що починаєш в ньому вбачати якогось невідомого перед тим Т. Шевченка, може старого вже віком, але ще цілком молодого душею...

Сугерований думкою, що це портрет не пензля М. Ге, я зрештою звернувся листовно до проф. Д. Антоновича, але, нажалі фотографії з цього портрету послати йому тоді не зміг проте якнайдетальніше зазначив ті хиби, чи сказати б недотяги, які я помітив в цьому портреті. Проф. Д. Антонович зацікавився портретом і висловив думку, що власне ті недотяги, оті прогріхи проти натури могли б тільки швидше розвіяти сумніви, що це портрет М. Ге, ніж їх викликати та підтвердити. На його думку саме характерною рисою всіх образів М. Ге є трохи невірне передавання пропорцій між частинами тіла, зображених на них осіб. Не задовольнившись цими міркуваннями проф. Д. Антоновича, я розшукав нарешті адресу сина М. Ге, Миколу Миколовича Ге, якого я знав віддавна, познайомившись з ним ще 1906 року в Женеві, а пізніше зустрічався не раз, між іншим і на похороні Л. М. Толстого в Ясній Полянці 1910 року. Описавши докладно всі обставини, при яких дістався до моїх рук портрет Т. Шевченка, підписаний наче б його батьком, і переказавши всі мої спостереження над його виконанням, запитав його думки про можливість авторства батька. Микола Миколович, як відомо, в останньому періоді

свого життя самовизначився як українець і дуже активно помагав нашим політичним заходам на Женевському терені, де він мав величезні зв'язки. На мій лист він відповів, що його батько не міг бути автором цього портрету. В часі, зазначеному на портреті, а саме в 1871-ому році, його батько знаходився в Італії, і тому трудно думати, щоб там писаний портрет міг опинитися в Україні та ще в Кременці. Микола Миколович висловив думку, що хтось, щоб надати своїй праці більше вартості, фальсифікував підпис під портретом, бо ж ім'я М. Ге було широко відоме та поважає тоді в цілій Росії. Він зазначив, що йому відомі декілька фактів такого зловживання іменем його батька різними невідомими майстрами.

Полишаючи майбутнім дослідникам з'ясування авторства цього портрету, я з свого боку можу сказати тільки, що хоч фотографія з нього, подана тут, досить добре його відтворює, але, не передаючи кольорів, не може дати того вражіння, яке справляв оригінал. Вважаючи цей портрет за вартий більшої уваги, виїжджаючи зі Львова весною 1944 року, я віддав його Музеєві Українського Наукового Товариства ім. Т. Г. Шевченка.

Левко Чикаленко

ЛИСТ ОЛЕКСИ КОРСУНА-сина В СПРАВІ АВТОГРАФУ „МАР'ЯНИ ЧЕРНИЦІ”

Автограф „Мар'яни Черниці” з архіву Олександра Корсуна, видавця альманаху „Сніп” (1841), довший час був неприступний для дослідників.

Шевченко надіслав був Корсуні лише частину поеми і поезію „Човен” для другого збірника „Сніп”, що в світ не вийшов. Поема „Мар'яна Черниця” відома була за черновим рукописом Шевченка, з поправками П. Куліша, опублікованими ще в „Основи”¹ зараз же по смерті Шевченка, під заголовком „Черниця Мар'яна”. „Човен” же зовсім був незнаний до 1909 року².

Заходи здобути автограф „Мар'яни Черниці” для публікації не приводили ні до чого, бо О. Корсун, а потім його син все мали надію видати другу книгу „Снопа”, або перевидати першу, включивши до неї і твори Шевченка.

¹ „Основа”, 1861, вересень. Кобзарь XXXIV. Частина поеми „Черниця Мар'яна” стор. 1-12. Цей текст без усяких змін передруковувався у пізніших виданнях. У „Кобзарі” 1914 року (видання т-ва „Дѣятель”, СПБ) П. Зайцев опублікував цю поему за копією О. Песьолвіни з автографа, що був у Корсуна. Публікація зроблена була не зовсім точно: місцями залишився текст Кулішевої публікації 1861 р. (Повне зібрання творів Шевченка, т. II, Варшава-Львів, 1934, ст. 205.)

² Поезія Шевченка „Човен” з копії Аліни Костомарової була опублікована М. М. Могилянським у 1909 р. („Вѣстникъ Европы”, кн. 5, ст. 194-196).

Коли ще в 60-х роках Костомаров підготовляв нове видання Кобзаря (1867 р., т. зв. Кожанчикове) і написав був О. Корсуніві листа з проханням дати до видання той автограф Шевченка з редакційного портфеля „Снопа”, то не дістав жадної відповіді. Значно пізніше у спогадах про Костомарова Корсун зазначив: „я не одержав листа в 1867 році, а хоча б і одержав, то все ж таки „Мар’яни” не надіслав би: оригіналом, писаним рукою Шевченка з багатьома його рисунками на полях, я дуже дорожу, а переписувати — це для мене труд не під силу. Може скоро вже вийде друге видання „Снопа”, тоді земляки й прочитають „Черницю” справжню з присвятою і піснею”³.

Потреба в Шевченковому автографі „Мар’яни Черниці”, що належав Корсуніві, особливо гостро постала тоді, коли після революції 1905 року вперше виникла можливість видати повний „Кобзар”, включивши й усі заборонені до того твори. В. М. Доманицький, якому доручено було редагування цього повного „Кобзаря”, проробив величезну критичну роботу над текстом. Вивчаючи всі раніші публікації й автографи Шевченка, не міг він проминути і тих автографів з архівів Корсуна, які, по смерті видавця „Снопа” в 1891 році, знаходилися в руках його сина Олександра, тоді мирового судді в Ростові на Дону. Самий архів переховувався у маєтку Корсуна у Богдановській Антиповці біля Таганрогу, дуже постраждав після пожежі 1863 року (між іншим згоріли листи Шевченка до Корсуна), але рукописи до „Снопа”, в тому числі й Шевченкові автографи, збереглися.

В. Доманицький звернувся до Корсуна з листом ще в середині 1906 року в цій справі, і дістав відповідь від 24 серпня 1906 року, що автограф „Черниці” дійсно зберігається в родинному архіві. О. Корсун-син подавав деякі подробиці про цей автограф, наводячи їх з пам’яті, а тому не зовсім точні. Витяг з цього листа Доманицький надрукував у своєму „Критичному розслідуванні над текстом Кобзаря” (К. 1907, ст. 53), а в першому виданні повного „Кобзаря” (1907) мусів все ж таки передрукувати Кулішеву публікацію „Черниці Мар’яни”⁴.

³ Русский Архив 1890, ч. 10, ст. 199-221. Цитуємо тут в перекладі на українську мову уривок із спогадів Корсуна, бо у великій літературі про „Мар’яну Черницю” він ніколи не був згаданий, так само як ніколи не цитувався лист Костомарова від 10 лютого 1880 р., де з приводу пожежі в селі Корсуна 1863 року, читаємо: „Певно пропала тоді й переписана рукою Шевченка „Черниця Мар’яна” рукопис якої, як і тепер пам’ятаю, увесь покреслений був рисунками, поробленими пером. Хоч згодом під цією назвою й надрукований був вірш, але це не те, що він прислав Вам. А того, що я колись читав у рукопису, що належав Вам, я в друкованій не зустрічав” (Там же, ст. 218). Костомарів, як видно з цих спогадів О. Корсуна, бачив рукопис Шевченка ще в Харкові в 1842 році, і Куліш, очевидно знав про існування автографа від Костомарова.

⁴ Копія О. Псьолівни, не була ще тоді відома, так само як не була приступна Доманицькому друга копія І. І. Любова, яку дозволив йому зняти з автографа О. Корсун-сина, заборонивши її публікацію. Копія І. Любова показана була публічно лише в 1911 році на Шевченківській вис-

Проте, В. Доманицький не зупинився на цьому і поробив нові заходи, щоб дістати копію з Корсунового автографа. У зв'язку з політичним переслідуванням за його діяльність на Україні, В. Доманицький перейшов тоді на нелегальне становище і жив у Петербурзі, або на дачі під Петербургом в О. Лотоцького, і тому, заходи ці довелося робити йому не безпосередньо, а через Михайла Михайловича Могилянського.

О. Корсунові він надіслав своє нове видання „Кобзаря” (1907 р.), очевидно, з проханням звірити текст поеми за автографом Шевченка. Листа в цій справі писав, як можна здогадуватися з відповіді, М. Могилянський, тому й відповідь ішла на його ім'я.

О. Корсун розшукав тоді в архіві батька автограф „Черниці”, звірив за текстом двох „Кобзарів” (К. Гамалії, Київ 1894 і Доманицького, СПб. 1907) і дав докладний опис відмін тексту і зовнішніх особливостей автографу. Цього листа Доманицький використав уже при 2-му виданні „Кобзаря” в 1908 році. В Кулішівський текст „Черниці” він вніс всі поправки, на які йому вказав Корсун. Тому він зазначив у примітці до поеми, що друкує „Черницю” так, „як написав її Шевченко”. В тій же примітці В. Доманицький подав і невеличкий витяг з листа О. Корсуна-сина, без посилки на нього.

Архів О. Корсуна в 1917 році придбав „Пушкинський Дом” в Петербурзі. Честь першої публікації поеми з автографа належала М. М. Новицькому.⁵

Нижче публікуємо лист О. Корсуна-сина в цілому, бо крім матеріалів до тексту „Мар'яни Черниці”, частково відомих з публікації В. Доманицького, в ньому знаходяться ще деякі інтересні відомості, наприклад, про клопоти О. Корсуна та поета М. Щербини, щоб дозволили Шевченкові жити в Петербурзі після заслання, або про можливість продажу права на видання „Снопа” та про деякі твори самого О. Корсуна і М. Щербини

Оригінал листа О. Корсуна-сина ввесь писаний його рукою на чотирьох сторінках паперу великого поштового формату з друкованим штампом зліва вгорі: „Алексѣй Александровичъ Корсунъ, Мировой Судья I-го уч. по г. Ростову н-Д.”, з коронкою над штампом.

Лист цей походить з архіву Богдана Лепкого, якому був переданий В. М. Доманицьким. За дозвіл використати цей лист складаємо щиру подяку синові поета п. Дру Л. Лепкому.

При друку зберігаємо всі особливості правопису оригіналу.

тавці в Москві. Див. П. Зайцев — стаття до „Мар'яни Черниці” у варшавському виданні творів Шевченка, т. II. Варшава-Львів 1934, ст. 323.

⁵ Записки Іст. Філол. Відділу ВУАН. Київ 1924, кн. IV, ст. 19-30.

Ростовъ н. Д. 4 юня 1907 г.

Велмишановныј Михајло Михајловичъ.⁶

Выбачајте, що тришки задержавсь отповітомъ на Вашъ листъ: тѣки учора у ночі вернувся изъ Корсунівки⁷ а сьог(од)ни зъ утра сьдівъ у зъїзді зъ Вашимъ приятелемъ В. Г.⁸ (читаєть вінъ мині Вашу цыдулу зъ „жонами и дѣтьми”), — впрочемъ буду продолжатъ по русски: еще посмѣтесъ надъ искаженіемъ „настоящаго” галицкаго волапока... то бишь „украинской мовы” (съ „отсі”, „використавъ”, „обрана”, „можно було” — чом не була?! и пр. перлами). „Черныцю” нашолъ и сличилъ съ Вашимъ и Гамалѣвскимъ изданіями. Изданіе Гамалѣя (94)⁹ почти тождественно съ Вашимъ, но (говорю о „Черныці”) оно ближе къ имѣющемуся у насъ тексту. Наша рукопись заключаетъ въ себѣ 16 страницъ, на которыхъ (не считая 2 заголовковъ и обозначеній главъ, которыя у Васъ, кстати сказать, обозначены невѣрно, хотя онъ только намѣченъ, потому что заключены у Васъ въ скобки) помѣщено 388 строкъ (стиховъ). Рисунки на поляхъ (легкіе наброски перомъ) къ тексту въ большинствѣ случаевъ никакого отношенія не имѣютъ, напр., имѣется нѣмецкая фізіономія съ сидящею рядомъ собакой, почтенный чело-вѣкъ (бритый съ рожками, балетныя позы голыхъ женщинъ, при чемъ имѣется и нѣчто подобное...¹⁰ только въ ракурсѣ — на взлетѣ „лицомъ” къ читателю. — Глава I-я заканчивается стихомъ... „выйшла зъ хаты” и рисункомъ спящей на 2 подушкахъ женщины и выходящей дѣвчы (только не „дѣвчины”, какъ бы слѣдовало ожидать) **Ваша** I-я глава немногимъ отличается отъ рукописи: всего 7 поправокъ, да и то I-а въ орѳографіи (стр. 133 — : „Щобъ вамъ заграсть?” слѣдуетъ „Шо бъ вамъ заграсть?” Далѣе слѣдуютъ уже сравнительно частыя поправки, а на 136 стр. опять ихъ мало. Далѣе на стр. 137 по рукописи пропускъ отъ словъ: „Мынулася твоя доля” до вашей 4-й главы. На стр. 139... „Дочка моя и пр.” въ рукописи опять нѣтъ до „ни зъ кѣмъ розмовляти” (стр. 140). Далѣе измѣненія небольшія до конца Шевченковской I-й главы: „Ледве... хаты” — II — по рукописи совершенно иначе: эта глава заключаетъ въ себѣ 137 стиховъ (а I — 251). Начинается эта 2-я глава „Приспѣвомъ” вродѣ: „Ой, гопъ, того дива” или чѣмъ то подобнымъ.¹¹ 1-ю и 2-ю страницы занимаетъ посвященіе, кусочекъ котораго, обыкновенно, помѣщается въ изданіяхъ какъ самостоятельное стихотвореніе. Посвященіе это заключаетъ въ себѣ вдвое болѣе строкъ — (почти: въ

⁶ Адресат листа — Михайло Михайлович Могиланський (нар. 1873), відомий критик, публіцист і письменник, діяв, очевидно з доручення редактора повного „Кобзаря” — В. М. Доманицького, але від імені „Благодійного Товариства імені Т. Г. Шевченка” у Петербурзі.

⁷ Корсунівка — назва Корсунового мастку в поселенні Богданівська Антипівка, біля Таганрогу.

⁸ В. Г. — невідома нам особа.

⁹ У виданні К. М. Гамалії, Київ 1894, „Черниця Мар'яна” була надрукована на підставі публікації в „Основі”, але без поправок Куліша, оскільки можна було це зробити за вказівками самого Куліша в примітках до поеми.

¹⁰ В цьому місці Корсун скопіював один з рисунків Шевченка, що зображає нижню частину жіночого тіла від пояса.

¹¹ В дійсності в автографі Шевченка було: „Ой, гоп, не пила”. Очевидно, О. Корсун-син цитував це місце з пам'яті.

немь 22 стиха), чѣмъ печатаемое въ видѣ самостоятельнаго произведенія. Помѣчено „Спбгъ Ноября 22. 1841 року”. Изъ посвященія видно, что оно относится прямо до „Черныці”. Такимъ образомъ въ рукописи съ посвященіемъ (обозначено ии и 3 буквы фамилии) — всего 388 строкъ. Въ концѣ рукописи приписка къ отцу¹²: „Отакъ зачинаеця (подчеркиваю, что и у насъ только отрывокъ поэмы, а не поэма) моя Черныця, а що дальше буде, то я самъ не знаю. Здаеця и люльки не курю” и т. д. „... треба буде знову компануваты” (то, что было написано на растерянныхъ „шматочкахъ паперу”). Дальше Т. Г. просить чтобы, если будетъ печататься этотъ „то, что пока есть”, то — „тільки друкуйте своєю граматкою, (т. е. тѣмъ самымъ способомъ, какимъ печаталъ отецъ свой „Сніпъ”), бо вона мени дуже полюбилась”. Въ той-же обложкѣ автографовъ на букву „Ш” въ листѣ, отведенномъ Шевченку имѣется нѣсколько листовъ билетовъ на полученіе „Гайдамаки” — на оборотѣ имѣется подпись Шевченка. Одинъ изъ этихъ билетовъ преподношу Вамъ.¹³ Въ томъ-же листѣ... (на немъ нѣтъ отмѣтки о „Човнѣ” — „Човна” я совсѣмъ не нашель.¹⁴ Вѣроятно подъ именемъ „Човна” былъ гдѣ-нибудь напечатанъ кусочекъ „посвященія”. Хорошо помню, что въ бытность мою студентомъ, когда Науменко (тотъ самый, что у васъ въ предисловіи — кажется, издатель „Кіевской Старины”¹⁵ писалъ отцу по поводу рукописи Ш., отецъ, въ то время сильно больной („братовой болѣзнью”), поручилъ мнѣ отвѣчать, и я писалъ Науменку о „Човнѣ” съ его словъ. Помнится, онъ часто упоминалъ объ этомъ „Човнѣ”, но его нѣтъ и, повторяю, на листѣ онъ не отмѣченъ). „Въ томъ же листѣ” (замѣняютъ папки) есть еще рукописи, очевидно, Н. Ф. Щербины¹⁶ (Вотъ отчего-бы вамъ не издать? Давно нѣтъ его въ продажѣ) — черновикъ того самого ходатайства, которое они (отецъ и Н. Ф.) писали въ цѣляхъ дать возможность жить въ С. П-гѣ, гдѣ жительство ему было воспрещено. Указывается, что ему, какъ талантливому художнику, оставшему за время ссылки (что это за „засланія”?!), необходимо для самосовершенствованія посѣщать Академію Художествъ; что его товарищи по судьбѣ, Кулишъ и Костомаровъ пользуются правомъ жительства въ С. П-гѣ и что предоставленіе ему того-же права — будетъ актомъ высокой справедливости, ибо осуждены они были по тому же дѣлу. —

Вотъ Вамъ и всѣ подробности, какія добылъ для Васъ въ минутную отлучку изъ своей каторги и какія спѣшу набросать, п(отому) ч(то) въ обычное время ложусь не ранѣе 5-6 часовъ утра, а

¹² Повний текст цієї приписки Шевченка як лист його до О. Корсуна-батька друкується серед інших листів поета під 1842 р. (Див. варшавське видання творів Шевченка, т. XI, ст. 19).

¹³ Передплатний листок на „Гайдамаки” наклеєно на першій стор. оригіналу листа. Репродуковано в нашому річнику вище.

¹⁴ Поезію „Човен”, що її Шевченко надіслав Корсуні разом з „Мар’яною Черницею” і яка десь в архіві Корсуна затратилась, М. Могилянський знайшов пізніше в копії серед паперів Аліни Костомарової і тоді ж видрукував „Човен” у журналі „Вістник Європы” (1909, ст. 194-196).

¹⁵ Науменко Володимир Павлович (1852-1919) — автор багатьох статей з української історії, етнографії та літератури, редактор журналу „Кіевская Старина” з 1893 р. В 1891 р. помістив у цьому журналі некролог О. Корсуна-батька.

¹⁶ Щербина Микола Федорович (1821-1869) — російський поет, українець з походження, приятель О. Корсуна-батька.

теперь передъ глазами „цѣлая гора” дѣль — „докладъ” ночной: близкія адвокатскому сердцу¹⁷ „кляузы”... Перехожу къ „близкому моему сердцу” дѣлу: Издавать Шевченка мы никогда не имѣли ни средствъ, ни права, ни желанія, ни времени, ни охоты, ни поползновенія, ни умѣнія (необходимыхъ знаній). Но мы хотѣли издать отцовскій „Сніпъ” („скрутивъ” Олександръ Корсунъ, кажется въ 39 или 40 году), для котораго и предназначалась „Черныця Марьяна”. Вотъ, если хотите (не Вы, а ваше О-во), приобрѣтите у насъ право издать „Сніпъ” 2-ъ изданіемъ и тѣмъ-же самымъ правописаніемъ, какимъ онъ былъ изданъ — тою самою грамматикою, що такъ дуже полюбилась и Т. Г. Если тамъ и есть латынь — j („jого”, „чорноји” и пр.)¹⁸, то „чомъ-бы и латыню не послужити рідноји Україні, какъ выражался когда-то въ „Маякѣ” его критикъ Николай Тихорскій.¹⁹

„Сніпъ” одними произведеніями Петренка²⁰, какъ и въ началѣ прошлаго вѣка, станетъ на одно изъ lхъ мѣстъ украинской литературы. Добыть его О-ву²¹ легко въ Императорской библиотекѣ²² (гдѣ его обыкновеннымъ смертнымъ и читать не даютъ, какъ библиографическую рѣдкость). Мы искали, но нигдѣ не нашли этого замѣчательнаго въ свое время сборника. Заодно съ правомъ на изданіе Снопа О-во получить и „Черныцю”, и другіе автографы (уцѣлевшіе отъ пожара 63 года²³ — напр., изъ переписки Квіткы Г. Ф. — „Основьяненка” — уцѣлѣло только 2 конверта да какой то список за его подписью и 1-2 записочки, т. е. то, что случайно валялось въ хламѣ), „Агенду”²⁴ отца, „Сніпъ” можно будетъ пополнить и тѣми его стихотвореніями (малорусскими), какія печатались имъ въ послѣдствіи (напр., въ томъ же „Маякѣ” Бурачка²⁵. Есть у него „Смерть весны” Щербини, которая вошла въ печать съ цензурными измѣненіями или пропусками, по словамъ отца. Разыскивая пачку „Ш” для васъ, я заглянулъ и въ „Щ”, гдѣ имѣются автографы между прочимъ Щербини и тамъ хранится его автографъ „Смерть весны” и др. — „Куницына Кухарка”, писанная по-очередно отцомъ и Щербиной: ихъ общее произведеніе. „Аттестаты бурсакамъ” снабжены рисова-

¹⁷ М. Могиланскій був за професією адвокатомъ.

¹⁸ Приклады до „граматики” батькового „Снопа” О. Корсун-син подас тут невірною: „j” стояло там не на місці „й”, а на місці „і”, що походило з давнішого „о”, або „ѣ”. Самий заголовок збірника був видрукований так: „Сніпъ”.

¹⁹ Тихорскій Микола Якимович — співробітник журналу „Маяк”, що приділяв багато уваги українській літературі. Його рецензія на „Сніпъ” в „Маяку” появилася в 9-ій книзі за 1842 р. Про Тихорського див. статтю В. Дроздовського: „Один з українофілів XIX ст.” („Україна”, Київ, 1930, вересень, ст. 57-75.)

²⁰ Петренко Михайло Миколович, український поет 40-х рр. (нар. 1817 р.), містив свої поезії в „Снопі”, „Молодику”, „Южномъ русскомъ сборникъ”-у. Про Петренка див. статтю Ю. Шереха: „Михайло Петренко — майстер елегій”. „Україна” (Париж), 1950, ч. 4, ст. 246-249.

²¹ „Благодійне Товариство ім. Т. Г. Шевченка”, що піднялося на видання першого повного „Кобзаря”.

²² Публічна бібліотека в Петербурзі.

²³ Пожежа 28 січня 1863 р. в мастку Корсуна, де знаходився його надзвичайно цінний архів, заціліла частина якого придбана була для „Пушкінського Дому” в Петербурзі.

²⁴ „Агенда” — тут в розумінні „книжка”.

²⁵ Бурачек Степан Якимович (1800-1876), народився на Чернигівщині, предки його з Галичини; в рр. 1840-1845 — редактор „Маяка”.

ними „печатами” бурси съ „вервієм”, „плетьми” и пр. (Кінець листа приписаний з лівого боку і зверху:) „Предложите” О-ву, какою сумму оно можетъ „предложить” и потолкните тамъ, а я буду толковать здѣсь — вотъ и выйдетъ что нибудь. Шлю привѣтъ Вамъ съ „жонами и дѣтьми” и прошу не присылать марокъ на отвѣты. Простите, что слишкомъ распространился.

Готовый служить Вамъ и совершенно уважающий Васъ

А. К(орсун)

(Приписка на першій сторінці вздовж лівого боку:)

Плохо, что при Вашемъ изданіи нѣтъ не только біографіи (а она назидательна) Т. Г., то даже алфавита его стихотворений. Для справокъ искать ихъ трудно.

ПРОЄКТ АКАДЕМІЧНОГО ВИДАННЯ ШЕВЧЕНКА 1933 Р.

Академічне видання творів Шевченка, що було розпочато ще 1927, за редакцією акад. С. Єфремова, по розгромі Української Академії Наук в 1929-30 роках лишилося незакінченим. Вийшли томи IV і III (Щоденник 1927 та Листування — 1929). Цілком набраний був т. VIII (маларська творчість, за ред. акад. О. Новицького, але від цього останнього тому збереглися одинокі коректурні примірники книжки, можливо, один або два. Вся праця акад. Олекси Новицького, що вперше подавала репродукції всіх, на той час відомих, маларських творів Шевченка, була цілковито знищена та й обидва попередні томи так само після процесу Союзу Визволення України (1930) попали в число заборонених і вилучених з обігу видань. Отже перед Інститутом Шевченка постала проблема дати нове академічне видання творів поета. За цю справу взявся заступник народного комісара освіти А. Хвиля, а все видання мало здійснитися під загальною редакцією наркома В. Затонського. Звичайно ні Затонський, ні Хвиля, ні тодішні співробітники Інституту Шевченка (обізнаний в таких справах член Інституту Шевченка Ісремія Айзеншток працював під той час вже в Ленінграді) не могли забезпечити науковий бік видання: канонічні тексти і академічний коментар. Тому для найвідповідальнішої роботи запрошений був єдиний на советській Україні фахівець — науковий співробітник Академії Наук, відомий шевченкознавець Михайло Новицький. Праця М. Новицького над текстами Шевченка тяглася вже з десятком років. Мав він у своєму доробку кілька текстологічних публікацій про Шевченка, а що найголовніше — підготовляв всі Шевченкові тексти для першого академічного видання за ред. акад. С. Єфремова. Власне перша спроба дати новий канонічний текст була здійснена М. Новицьким вже в 1927 році у двохтомовому виданні поезій Шевченка, що вийшло за його і С. Єфремова редакцією. Це видання „Книгоспілки” треба розглядати як готовий макет для академічного видання кінця 20-их

років, але без того грандіозного реального і текстологічного коментаря, який був запланований С. Єфремовим для видання Академії Наук і який був зведений до мінімуму в новому виданні Інституту Шевченка за ред. В. Затонського.

Проект цього останнього видання, складений М. М. Новицьким, зберігав і продовжував академічні традиції і відрізнявся від плану акад. С. Єфремова іншим розкладом томів: російські поеми, драми і повісті за пляном Єфремова мали йти після листування і щоденника і складали V-VII томи видання, в проєкті М. Новицького йшли на більш належному місці безпосередньо після двох томів поезій. Щоденник так само логічніше йшов у М. Новицького перед листуванням з додатком інших прозових наукових, почасти біографічного значення матеріалів. Акад. С. Єфремов містив його безпосередньо після листування і перед російськими творами. В проєкті Єфремова не було передбачено корпусу архівних матеріалів та корпусу мемуарів про Шевченка. Ці два томи відбивали спеціальний інтерес М. М. Новицького і виявляли напрямок і характер його дослідчих студій над Шевченком.

Проспект, як видно з дати на ньому, був виготовлений М. Новицьким у вересні 1933 року. В вересні ж був цілком готовий і текст I-го тому. На перше жовтня того ж року була призначена в Наркомосі вузька нарада співучасників видання під головуванням А. Хвилі і з участю заст. директора Інституту Шевченка Є. Шабльовського, вченого секретаря Ол. Ведмицького та автора проєкту. Вся справа з виданням велася на більшовицький манер прискореними темпами. Були встановлені й певні терміни. На 20 грудня М. Новицький мав виготовити всі текстологічні статті до циклів поезій I-го тому, бібліографічні примітки до кожної поезії цього тому та підготувати текст II-го тому, що вміщав у собі поезії 1847-1861 років.

Для догляду за підготовкою текстів I-го тому до видання М. М. Новицький був у відрядженні до Харкова з 31-го грудня 1933 р. по 19 січня 1934 року.

Збереглися характерні записочки Є. Шабльовського до М. Новицького в справі перевірки текстів I-го тому; їх так само подаємо тут.

Проект М. Новицького був цілковито змінений: до I тому введені були і російські твори Шевченка. Цей том вийшов лише в 1935 році як ювілейне видання (1814-1934) за ред. В. П. Затонського, А. А. Хвилі, Є. С. Шабльовського (К. 1935). Ім'я М. Новицького не було і згадане.

Ліквідація всіх трьох редакторів, а в скорому часі заслання на Соловки й М. М. Новицького припинили на самому початку реалізацію цієї другої спроби академічного видання Шевченка.

ПРОСПЕКТ АКАДЕМІЧНОГО ВИДАННЯ
„ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА”

- I. Поезія Тараса Шевченка. („Кобзар”), т. I-II**
Том I (1838-1847) „Думи мої, думи мої”, „Перебендя”, „Тополя”, „Тарасова ніч”, „Катерина”, „Гайдамаки”... „Гамалія”, „Розрита могила”,... „Сон”,... „Кавказ”,... „Відьма”,... „Згадайте братія моя”.
Том II (1847-1861) „Думи мої, думи мої. Ви мої єдині.”, „Княжна”,... „Сонце заходить”, „Мені тринадцятий минало”,... „Чернець”.
„А нумо знову віршувать”,... „Варнак”,... „Царі”,... „Марина”. „Наче степом чумаки”,... „Сотник”,... „Готово! Парус розпустили”...
„Лічу в неволі дні і ночі”,... „Петрусь”,... „Якби ви знали паничі”,... „Москалева криниця”, „Неофіти”, „Юродивий”, „Доля”, „Муза”, „Слава”,... „Я не нездужаю”,... „Марія”,... „Саул”, „Хоча лежачого й не б’ють”, „О люди, люди небораки”,... „Бували війни”,... „Чи не покинуть нам, небого”.
- 2. Російські поеми, драми і повісті. т. III-IV (1841-1857)**
Том III. „Никита Гайдай” — Отривок из драмы. „Слепая” — поема. „Безталанний” („Тризна”) — поема. „Назар Стодола”. „Музикант”, „Несчастний”, „Княгиня”, „Наймычка”.
Том IV. „Близнець”, „Варнак”, „Капитанша”, „Художник”, „Прогулка с удовольствием и не без морали”.
- 3. Щоденник. Автобіографія. („Живописная Україна”).** „Бенефіс К. Піунової”. Археологічні записи. Народні пісні. Дрібні замітки й виписки з художніх альбомів. „Букварь южнорусский”) т. V. (1844-1861).
- 4. Листування (1839-1861) т. VI.**
а) Листи Т. Шевченка; б) Листи до Шевченка.
- 5. Малярські твори (1830-1861) т. VII.**
- 6. Корпус архівних документів про Шевченка (1838-1861) т. VIII.**
(Академія Мистецтв. Арешт 1847 р. Трус і арешт 1850 р. Цензурна історія „Кобзаря”. Арешт за богохульство на Україні р. 1859. Могила Шевченка в Каневі та інші матеріали).
- 7. Мемуари й згадки про Шевченка.** (Дитячі та юнацькі роки Шевченка. Академія Мистецтв. Перебування на Україні. Арешт. Заслання. Аральська експедиція. Шевченко у Новопетровському. Перебування в Н. Новгороді. Петербурзі. Подорож на Україну р. 1859. Смерть і похорони). т. IX.
- 8. Бібліографія (1840-1935) т. X.**
18. IX. 1933

Мих. Новицький

ЗАПИСКИ Є. ШАВЛЬОВСЬКОГО ДО М. М. НОВИЦЬКОГО
В СПРАВІ РЕДАГУВАННЯ І ТОМУ АКАДЕМІЧНОГО
ВИДАННЯ ШЕВЧЕНКА

1

М(ихайле) М(ихайловичу).

Надсилаю Вам на перегляд I том акад(емічного) видання.
Прошу Вас протягом 2-х днів **найпильніше** переглянути
особливо поезії Шевченка (основ(ний) текст і варіанти), а
також текстологічні примітки. Кожне слово, кожен значок пе-
ревір(и)ти.

Зауваження дасте в письмовій формі.

Повертаю Вам книжку „Шевченко і Міцкевич” (здасться
Ваша).

Є. Шавльовський

Я ряд помилок уже помітив. Цікаво, чи Ви їх також знай-
дете.

2

М. М.

Прошу Вас зараз же (закр: послати) передати всі Ваші
зауваження до I тому акад. видання, зокрема про слово, яке Ви
не могли згадати: з приводу закінчення — чи И, чи А

Е. Ш.

Тут чекають.

3

М. М.

Прошу Вас **зараз же** прийти до мене в справі текстів.

Е. Ш.

4

М. М.

Прошу Вас зараз же зайти до мене в справі текстологіч-
них приміток.

Е. Ш.

5

М. М.

Уважно перегляньте цю верстку.

Звірте кожную дату, кожную посилку, особливо в текстологіч-
(них) коментарях.

Якщо потрібні фотооригінали — приходьте, використайте
все — але щоб не було ні жодної помилки. Пам'ятайте, що це
по-суті буде показчик всієї В(ашої) роботи в текстологіч(ній),
зокрема, ділянці.

Е. Ш.

ШЕВЧЕНКІВСЬКИЙ ЮВІЛЕЙ В УФІ 1943 РОКУ

Пам'яті Т. Г. Шевченка. Збірник доповідей, читаних на ювілейній Шевченківській Сесії АН УРСР 9 і 10 березня 1943 р. Ред. колегія збірника: акад. Б. І. Чернишев, акад. П. Г. Тичина, чл.-кор. Л. М. Славін. (Москва). Видавництво АН УРСР. 1944. 120 стор.

10 років тому в Уфі відбулася Шевченківська Сесія Академії Наук УРСР. На Сесії зачитано 11 доповідей, що відбивають особливості трактування творчості Шевченка советськими шевченкознавцями в воєнні роки 1942-1945 рр.

Акад. О. Богомолець у своєму вступному слові підкреслив вагу Шевченка в національно-державному відродженні українського народу: „Важко було б назвати серед поетів і письменників всього світу людину, яка зробила для усвідомлення його народом своєї національної єдності більш, ніж це зробив Шевченко для українського народу”.

Акад. П. Г. Тичина, гостро картаючи німців і використовуючи Шевченкові тексти для антинімецької пропаганди, особливо підкреслював **національні та патріотичні** мотиви в поезії Шевченка: „Ось те головне, що ми виділяємо сьогодні у Шевченка: **патріотизм, відчуття своїх славних предків, відчуття правоти свого народу у боротьбі проти гнобителів...**” В ці часи дозволено було витягнути навіть національну романтику Шевченка, і Тичина раптом згадав про славних предків українського народу: „В своїх творах сучасникам своїм Шевченко підкреслював, що вони ж є діти славних батьків, борців за волю батьківщини — діти Кривоноса, Богуна, Наливайка, Семена Палія, Сагайдачного, Залізняка й Гонти”.

Акад. М. Т. Рильський заговорив навіть про національний дух українського народу, втілений в геніальній творчості Т. Г. Шевченка. Україну Рильський назвав „землею Шевченка”. В своїй доповіді „Шевченківські дні, як велика традиція” Рильський між іншим згадує про передреволюційні Шевченківські свята, про боротьбу з російськими чорносотенцями, про окремі епізоди конспіративного святкування пам'яті Шевченка в помешканні Володимира Антоновича, про Шевченківські концерти 1905-08 рр., зокрема про свято в українському клубі 1907-1908 рр., коли на естраді „співав відомий киянам бас, якщо не помиляюсь Павловський” (12 ст.) і коли чорносотенці кидали у вікна чорнильниці. Щодо останнього епізоду, то М. Рильський помилився. Як свідчить Євген Чикаленко в своєму „Щоденнику” (стор. 330-331), а також сам співець, про якого згадав Рильський у своїй доповіді, о. Григорій Павловський, що перебував тепер в Нью Йорку, цей напад чорносотенців був не на Шевченківському святі, а на першому концерті, присвяченому пам'яті М. В. Лисенка. Як свідчить о. Г. Павловський, він тоді співав не „Моліться, братія” (як зазначає М. Рильсь-

кий) і не „Ой, чого ти почорніло, зелене поле”, а „Понад полем іде, не покоси кладе”.

Доповідь „Вплив Шевченка на культурно громадське життя Західної України” І. І. Пільгука — більше наукова і менше публіцистична, ніж попередні. Доповідь М. М. Плісецького: „Патріотизм в поезії Шевченка”, нічим особливим не відзначається, — науковий рівень її дуже низький, це агітаційні фрази про слов'янське єднання і лайки на адресу німецьких загарбників та „петлюрівських шакалів”.

В доповіді „Порівняння у Шевченка” В. С. Ільїн відзначив неперевершену високу майстерність Шевченкового мистецького слова. Науковий характер має також доповідь М. С. Грудницької „До історії драматичної і повістєвої рукописної спадщини Т. Г. Шевченка” Доповідь М. М. Ткаченка „Шевченко в Москві” — чисто біографічного характеру. М. Н. Майданський у своїй доповіді „Поезія Шевченка в єврейських перекладах” дає аналіз цих перекладів.

По-новому освітлює акад. Л. Булаховський російські поеми Шевченка в своїй цікавій і ґрунтовній науковій доповіді „Російські поеми Шевченка та їх місце в системі поетичної мови першої половини ХІХ ст.” Всупереч загальній тенденції теперішніх советських шевченкознавців вихвалити російські твори Шевченка тільки за те, що вони написані російською мовою, акад. Л. Булаховський не побоявся критично поставитися до російської мови цих творів і відзначити їх хиби мовні і літературно-мистецькі. Цінне в цих поемах Булаховський бачить не в тому, що вони російські, а в тому, що вони в основі ...українські. „Тризна” Шевченкова, на думку Булаховського, „тільки зовнішньо російська..., у ній перед нами нервові волокна його світогляду і художньої манери, в її основі української.” Відзначаючи багато зривів в російських поемах Шевченка і нормативного і художнього порядку, Булаховський зазначає, що Шевченко тільки українською мовою міг творити неперевершені поетичні шедеври, що не російська мова, а рідна українська мова була органічна для поета... І тільки окремі місця російських поем Шевченка, а саме ті, що зв'язані з біблійними мотивами, Булаховський дуже високо оцінює: „Вияви найбільшої художньої сили в творах Шевченка на російській мові, — каже Булаховський, — припадають на місця, які стикаються з поезією біблійною, з лірикою псалмів... Але коли він, могутній талантист, доторкується тематично й стилістично з дигниством йому через першу ж здобуту ним освіту близької й зрозумілої мовної стихії — церковнослов'янських поетичних лексем і фразеологізмів — він стає відносно російських майстрів цього жанру не учнем, а геніальним суперником, надхненним орлом, що злітає до самих вершин величності і повної моці та почуття поезії. Ні Язиков, ні сам Пушкін... не відмовились би від чести бути авторами таких партій російських

поем..." І далі Булаховський цитує ці місця з Шевченкових поем („Без малой укоризны.", „Не пропою вам песни новой"..., „О, Боже сильной и правдивый"...

Остання доповідь, Ф. В. Коваля „Рукописна спадщина Т. Г. Шевченка". Ця стаття цікава тим, що дає повний опис автографів Шевченка, альбомів, офортів, епістолярної спадщини, документів та рідкісних цінних видань творів Шевченка, що були вивезені до Уфи під час евакуації Києва.

Збірник „Пам'яті Шевченка" з надрукованими в ньому доповідями, прочитаними в Уфі десять років тому, є цікавий документ того часу, коли большевики вдалися до українських національно-патріотичних гасел з метою привернути до себе симпатії українців і коли українським науковцям дозволено було писати про Шевченка такі речі, які тепер вважають за вияв „буржуазного націоналізму" і контрреволюції.

П. О.

КІЛЬКА ОСНОВНИХ МОМЕНТІВ У РЕДАГУВАННІ „КОБЗАРЯ" 1952 РОКУ.¹

Видавнича спілка „Тризуб" видрукувала вже два томи чотири томового „Кобзаря" Т. Шевченка, що виходить під маркою Інституту Шевченкознавства Української Вільної Академії Наук в Канаді.

Це видання „Кобзаря" Т. Шевченка підготовляється в новому редакційному і критично-естетичному опрацюванні. Відрізняється воно від дотеперішніх видань творів поета: 1) **текстом**: текст майже кожного твору подається не з поправками Шевченка наприкінці його життя, а в незмінному вигляді з того часу, коли твір поетом був написаний; 2) **плянком**: твори розподіляються по чотирьох переломових добах у житті Т. Шевченка: I. В Петербурзі; II. В Україні; III. В неволі на засланні; IV. На волі, по засланні. Ці періоди заважали на напрямку творчої сили поета, на переважаючих лаятмотивах і на переважаючих формальних мистецьких осягах; 3) **циклізацією**: в кожній добі поет свої твори групував у суцільні мистецькі циклі із відповідними заспівами чи епілогами й надавав їм зверхнього альбомного вигляду; 4) **розташуванням** статей і пояснень: кожний альбом (окрема збірка) творів Шевченка огортується коротким історичним вступом до циклю на початку і критичними статтями до кожного твору чи групи творів після цього альбому. Пояснення до кожного твору та його тексту: історія його друку, відомості про автографи і копії, критика тексту, його історія й оцінка та пояснення до змісту

¹ Щоб одмітити появу в 1952 році двох томів „Кобзаря" у Вінніпегу за ред. проф. Л. Білецького під маркою Інституту Шевченкознавства УВАН, ми просили редактора нового видання подати свої ремарки до обох томів з перспективою на цілість видання.

твору, до поодиноких слів, імен історичних осіб та історичних подій. 5) **наголосами**.

По першому пункту: первісний текст творів Шевченка найцінніший тому, що він є документом часу його творення й духової істоти автора. Кожний твір поета у хвилини його творення є безпосередньою відбиткою творчого надхнення, як емоціональної стихії переживань у зародженні, ембріональним визріванні й мистецьким викінченні. Раціоналізація творчості здійснюється тільки тоді, коли твір реалізується на письмі, в оформленні його композиційної цілості (жанр, фабула, сюжет, стиль, віршова форма). Тому ніяка пізніша переробка не замінить отих перших творчих виявів. В найбільшій мірі це стосується до творчості Шевченка. Властивість перероблювань поетом своїх перших творів показано в текстологічних поясненнях до I. тому „Кобзаря”, зокрема до поеми „Гайдамаки”.

Тільки такі переробки Шевченка, як „Москалева криниця”, „Відьма” й інші досягли мистецької суцільності. Але це були або сильно перероблені редакції, або скоріше зовсім нові твори, що мають окреме відповідне місце у виданні.

По другому пункту немає потреби доказувати доцільність такого пляну розподілу творів Шевченка на чотири доби, бо вони так яскраво визначені самим різко змінним життям поета в тих добах і різко змінними місцями осідку його й такими переживаннями, що відмінно відбилися і на напрямних його творчої сили й мистецьких досягненнях.

По третьому пункту так само не треба багато доводити, бо сам Шевченко наочно ілюструє цю тезу своїми численними альбомами, циклями, викінчуючи їх формально. Хто захоче перевірити ці твердження, той сам наочно переконається, переглянувши хоч би цих два томи „Кобзаря”.

По четвертому пункту — щодо статей, то ними огортається кожний цикл творів Шевченка. Напереді його подається коротенька передмова, що з'ясовує історію кожного циклю, а в кінці його, популярні статті в міру можливості до кожного твору, що з'ясовують його внутрішню істоту в плані загальної національної духовості поета.

Завдання цих статей дати в інтерпретації життя і творчості Шевченка один суцільний образ генія і творця ідей, серед яких Правда Божа й Визволені Україна на першому пляні.

Біографія Шевченка і загальна оцінка творчості подається в тт. I і III. Крім того, на початку кожного тому подається вступна синтетична стаття, що роз'яснює суть певної доби.

По пункту п'ятому: українці Канади й Америки взагалі, як ніде в інших країнах, в масі своїй не вміють правильно наголосувати слова Шевченкового лексикону. Тому, на кожне більше як один склад слово поставлено правильний наголос.

Так я розумів свої завдання при редагуванні „Кобзаря”.

Леонід Білецький

ПРАЦЯ В. Г. КРИЧЕВСЬКОГО НАД УВІЧНЕННЯМ ПАМ'ЯТІ ШЕВЧЕНКА

15 листопада 1952 року на 80-ому році життя, по довгій і тяжкій хворобі, помер Василь Григорович Кричевський, видатний архітект-мистець, маляр і знавець українського народного мистецтва.

В. Г. Кричевський народився 12 січня 1873 р. (н. ст.) в с. Ворожба, недалеко Леbedина на Харківщині. Під час навчання в початковій школі в містечку Сироватка, коло Леbedина, на квартирі в однієї міщанки, де він жив, він мав нагоду розглядати в „чистій горниці” альбом із дуже добре зробленими малюнками м. Леbedина та околицьніх сіл. Ці малюнки справили на В. Г. Кричевського таке велике враження, що він відтоді почав як найточніше малювати з натури все, що бачив, вважаючи малюнки в альбомі за недосяжний ідеал. Значно пізніше, в зрілому віці, він прийшов до висновку, що то був альбом з малюнками Т. Шевченка; Шевченко бував у Леbedині та його околицях і робив багато замальовок. І манера малювання, і малярська техніка і композиція малюнків Шевченка були такі самі, як у малюнках у тому альбомі. На жаль, коли В. Г. Кричевський пізніше захотів розшукати той альбом, йому не пощастило знайти його.

Почавши з двадцяти років свого життя студіювати українське народне будівництво, до того часу майже недосліджуване, В. Г. Кричевський розробив на основі своїх студій модерний національно-український архітектурний стиль; перший його проєкт, виконаний в цьому стилі — будинок Полтавського губерніяльного земства, 1903 р. По закінченні робіт у Полтаві В. Г. Кричевський переїхав у 1906 р. до Києва, де й провадив усю дальшу свою мистецьку діяльність, багато в чому пов'язану з вшануванням пам'яті Тараса Шевченка.

В ювілейному 1911 році В. Г. Кричевський вмістив у „Літературно-Науковому Віснику” (ч. 4) критичну замітку „Ілюстрований Кобзар”, присвячену розглядові ілюстрацій до „Кобзаря”, зроблених Опанасом Сластьоном в манері французького ілюстратора Доре. Загальний висновок В. Г. Кричевського був не на користь ілюстрацій Сластьона.

Далі його увагу притягнуло питання про пам'ятник Т. Г. Шевченкові в Києві. Ще в перших роках ХХ століття українське громадянство почало шукати шляхів до здійснення давньої мрії українського народу — поставити пам'ятник Т. Шевченкові. В 1905 р. Міністерство Внутрішніх Справ дало дозвіл на збирання грошей для пам'ятника, а в 1910 був оголошений перший конкурс на проєкт пам'ятника. Ні один з проєктів, надісланих на цей конкурс, ні на додатковий, оголошений пізніше, не відзначався високими мистецькими вартостями. Нарешті, Об'єднаний Комітет для спорудження пам'ятника Шевченку-

ві зупинився на проєкті римського скульптора Шіортіно (1914). В. Г. Кричевський написав протягом 1911-1914 рр. низку статей та критичних заміток до української преси (газета „Рада” і журнал „Сяйво”), вимагаючи критичного підходу до проєктів пам’ятника та фахової мистецької, а не дилетантської, оцінки їх. Особливо різко виступив він проти антихудожнього проєкту Шіортіно, не гідного пам’яті великого поета. Його підтримали інші мистці і, вкупі з ним, написали протест проти ухвали Об’єднаного Комітету.

Це вплинуло на громадську думку і змусило Комітет відмовитися від проєкту Шіортіно та чекати, поки буде запропонований проєкт, дійсно гідний Шевченка.

Василь Григорович Кричевський був одним із організаторів Української Академії Мистецтв у Києві в 1917 р. і першим її ректором; довголітнім професором в ній та в інститутах, в які вона пізніше була реорганізована. Після повороту М. Грушевського на Україну, він був співробітником Історичної Секції Всеукраїнської Академії Наук і членом її Шевченківської Комісії та Комісії Охорони Пам’яток Старовини.

В 1923-24 рр. В. Г. Кричевський давав студентам Архітектурного Інституту, де був професором, практичні завдання обмірювати давні міщанські будинки м. Києва. Під час обмірювання одного з намічених будинків (буд. ч. 8 на Хрещатицькому завулку) мешканці його розповіли про чутки, немов би в ньому колись жив Шевченко. Кричевський перевірів ці відомості і з’ясував, що, дійсно, Т. Шевченко жив у цьому будинкові під час свого перебування в Києві в 1846 р.¹ За ініціативою В. Г. Кричевського, цей будинок відремонтовано, приведено до такого вигляду, який він міг би мати в часи Шевченка і влаштовано в ньому музей пам’яті Т. Шевченка. Все внутрішнє упорядкування кімнат і меблі в них були спроектовані В. Г. Кричевським так, щоб вони відповідали часам Шевченка і відтворювали дух тієї епохи. В стилі ж таки епохи В. Г. Кричевський зробив і меморіальну табличку для вміщення на цьому будинкові.² Для брошури-провідника по цьому музеєві — він зробив обкладинку „Будинок-Музей Тараса Шевченка в Києві” (Київ, 1928).

В 1925 р. В. Г. Кричевський був запрошений Всеукр. ФотоКіно Управлінням („ВУФКУ”) на мистецького консультанта-керівника і його першим фільмом був „Тарас Шевченко” (реж. Чардинін), що ставився в роках 1925-1926. Для цього фільму він зробив величезну роботу, починаючи із створення архітектурних ансамблів, типових для доби Шевченка, розроблення інтер’єрів для всіх сцен, від убогої селянської кріпацької хати і до царського палацу, підбирання автентичних портретових ма-

¹ В. Кричевський: Будинок де жив Т. Г. Шевченко у Києві. „Україна”, 1925, Київ, 1925, кн. 1-2.

² В. Кричевський: До художнього оформлення будинку Т. Шевченка. „Глобус”, Київ, 1926, ч. 5.

теріялів для всіх дієвих осіб, виготовлення шкіців одягу для сотень персонажів, і кінчаючи підшукуванням типових та характерних красвидів і підбиранням реквізиту епохи Шевченка.³ Цей фільм пізніше був заборонений большевицькою владою, як „націоналістичний”.

З 1932 р. по 1936 р. В. Г. Кричевський працював над проєктом меморіяльного музею та величного пам'ятника Шевченкові коло його могили на Чернечій Горі, під Каневом. Проєкт пам'ятника не був прийнятий комісією з причин, що не мали нічого спільного з мистецтвом, а проєкт меморіяльного музею, виконаний Кричевським в розробленому ним національному українському стилі, зазнав багатьох змін, поки державна комісія ухвалила його, в значно спрощеному вигляді і з меншою кількістю українських рис. Коли остаточний проєкт музею (виконаний з участю арх. П. Ф. Костирка, асистента проф. В. Г. Кричевського) був нарешті затверджений в 1936 р., архітектуромуніст Машков написав статтю з твердженням, немов би „буржуазні націоналісти намагаються поставити замаскованого хреста на могилі Шевченка”, вбачивши в контурах пляну будівлі натяк на форму хреста. Спеціально створена комісія півроку розглядала це питання, поки пощастило довести їй всю абсурдність тверджень Машкова. В цьому будинкові мистецьку частину розробив В. Г. Кричевський, а технічну — П. Ф. Костирко.

В 1936-37 рр. В. Г. Кричевський знову працює над Шевченківською тематикою в кінематографії, на цей раз — ведучи загальний нагляд і даючи проєкти декорацій зовнішнього вигляду та інтер'єрів будинків козацької старшини й польської шляхти та українського села XVII століття, одяжі та типів дієвих осіб тощо. для фільму „Назар Стодоля” за Шевченком (реж. Тасін).

Залишившись у Києві під час совєтсько-німецької війни, В. Г. Кричевський виїхав на еміграцію восени 1943 р. Доля занесла його до Венесуелі, де він зробив свій останній внесок для вшанування пам'яті Тараса Шевченка — виконав портрет поета для української громади в м. Каракасі.

Вадим Павловський

³ В. Кричевський: Робота над фільмом „Тарас Шевченко”. „Кіно”, Київ, 1926, ч. 12.

НАШІ ШЕВЧЕНКОЗНАВЦІ

МИХАЙЛО НОВИЦЬКИЙ

В розвитку Шевченкознавства на Україні після революції 1917 року велика заслуга падає на долю молодого тоді вченого Михайла Михайловича Новицького, наукового співробітника Всеукраїнської Академії Наук та Інституту Тараса Шевченка в Києві.

Біографічні дані М. Новицького, якими ми диспонуємо дуже скупі. Він народився в м. Ніжині, на Чернігівщині, 20. вересня 1892 року, отже в минулому вересні міг би святкувати своє 60-річчя. Батько його, канцелярист ніжинської міщанської управи, помер на початку 1895 року, залишивши велику родину з 4-х дітей — трьох доньок і наймолодшого сина, якому було лише 2½ роки. М. Новицький був учнем ніжинської гімназії, коли померла мати і піклування добробутом родини перейшло на старших сестер. Близкуче закінчення гімназії в 1913 році дало М. Новицькому право на стипендію Чернігівського земства і можливість здобути вищу освіту в Петербурзькому університеті (1913-1919).

Успішне з відзначенням закінчення університету оприділило дальший науковий шлях М. Новицького, але командировання акад. О. Шахматовим з рамени Російської Академії Наук на Україну для вивчення чернігівських говірок не зробило з М. Новицького лінгвіста: вже на студентській лаві він захопився студіюванням Шевченка і так на все життя лишився дослідником життя і творчости великого поета.

Перебувши два роки на посаді вчителя двох середніх шкіл м. Ніжина, М. Новицький вже в кінці липня 1921 року вирушає до Києва „для обстеження рукописів Т. Шевченка”, як значилося в командировочному листі ніжинського повітового відділу народньої освіти, і одразу ж, а саме з 1-го серпня того ж року стає науковим співробітником Всеукраїнської Академії Наук (ВУАН) зі спеціальним дорученням в царині Шевченкознавства. Восени 1922 року з доручення ВУАН він зібрав багатющій матеріал по архівах і рукописних збірках Ленінграда, що дало йому змогу опублікувати низку надзвичайно цінних статей, насичених новим, незаним досі документальним матеріалом, та зробити кілька текстологічних публікацій.

Такі його праці як „Арешт Шевченка в 1859 році”, „Шевченко в процесі 1847 року”, „До історії арешту Шевченка 1850 р.” або публікація поеми „Мар'яна Черниця”, а ще більше редакція тексту книгоспільчанського двотомового видання

„Поезій” Шевченка, під загальною редакцією акад. С. Єфремова, видвинули М. Новицького на перше місце серед тодішніх шевченкознавців на Великій Україні й принесли йому в 1928 році академічну премію. Ні одне видання про Шевченка, ні одна Шевченкова річниця не обходилася без праці М. Новицького. Він цілком упірнав у глибокі текстологічні студії, виробивши собі тут свої принципи: він вимагав, наприклад, збереження не тільки всіх лексичних, а навіть правописних і графічних особливостей для текстів, що публікувалися вперше з рукописів. Працюючи над хронологією життя і творчості, над словником знайомих Шевченка, М. Новицький підготовляв ступнево новий критичний перегляд біографії Шевченка. З цього виникли окремі студії про цитадельну легенду, або про товариство „мочимордів”. Останньою капітальною працею була редакція тексту і численні примітки до двох томів академічного видання Шевченка — Щоденник і Листування, під загальною редакцією акад. С. Єфремова та корпус мемуарів про Шевченка, що виходив окремими випусками під ред. М. Новицького у виданні Інституту Шевченка.

В 1934 році Академія Наук УРСР вирішила, що може обійтися без такого співробітника, як М. М. Новицький і звільнила його під претекстом скорочення штатів „у зв'язку з ліквідацією II-го соціально-економічного відділу”. Але обійтися без шевченкознавця М. Новицького Академія Наук не змогла. Останньою його академічною працею, яка вийшла вже по звільненні з Академії, була текстологічна редакція і коментар до I-го тому нового академічного видання творів Шевченка, де зліквідованого акад. С. Єфремова замінив „акад.” В. Затонський, а М. Новицького, як соредактора — Є. Шабльовський. Ім'я ж самого М. Новицького й не було згадано, хоч йому належала найвідповідальніша праця та й самий плян цілого видання, складений був ним же ще в 1933 році¹ і власне він мав би відігравати першу і керівну роль, а не хемік з фаху В. Затонський, або зовсім недосвідчений у шевченкознавстві хоч і автор кількох поверхових книжок про Шевченка Є. Шабльовський.

М. Новицький, після звільнення з Академії, ще протримався деякий час на поверхні життя. До нього, як до фахівця ще зверталися за коментарем, хронологічною канвою, або редакцією окремих видань з галузі шевченкознавства, але ім'я його часто вже не згадується при тих роботах. Останньою працею, що ще підписана була М. Новицьким — була редакція і примітки до видання Кобзаря в перекладі на російську мову Ф. Сологуба (1934).

В цей час 1934-1937, М. Новицький переходив з роботи на роботу, непевний своїй долі, скорочуваний після кількох місяців праці то бібліотекарем, то редактором мови на кіно-фабриці,

¹ Проспект цього видання друкуємо у відділі „Публікації та замітки”.

але не кидаючи своїх праць „для душі” над життям й творчістю Шевченка.

В 1937 році настала черга М. Новицького. Він був заарештований і засланий на Соловки, бо не було потреби вже і в шевченкознавцях його масштабу і типу.

Мемуаристи Соловків теплим словом згадують тверду в переконаннях особистість М. Новицького, що не завинила нічим нікому і як дослідник була б прикрасою українського Шевченкознавства в інших умовах, або в інші часи.

В. Порський

ПРАЦІ М. М. НОВИЦЬКОГО²

1. (рец.) Щурат В. Шевченко і поляки. Записки Іст.-Філ. Відділу УАН. Київ, 1923, кн. II-III, ст. 220-230.
2. Арешт Шевченка в 1859 році. Хронологічна канва до історії Шевченкового арешту. Матеріали до статті „Арешт Шевченка в 1859 році”. — „Шевченківський Збірник”. В-во „Соробкоп”. Київ 1924, т. I.
3. Недруковані листи Т. Г. Шевченка. — там же, ст. 126-128.
4. Поема Т. Шевченка „Мар’яна Черниця” (За автографом з архіву О. Корсуна) — Зап. Іст.-Філ. Відділу УАН. Київ 1924, кн. IV, ст. 19-35.
5. До тексту Шевченкового „Кобзаря”. — „Україна”. Київ 1924, кн. IV, ст. 73-82.
6. (рец.) Твори Тараса Шевченка, т. I-II. В-во „СІМ”, 1925. — Життя і Революція. Київ 1925, кн. 6-7, ст. 124-126.
7. (ред. разом з С. О. Єфремовим і П. П. Филиповичем) „Шевченко та його доба”. Збірник перший. Вид. ДВУ. Київ 1925. Збірник другий. Вид. Книгоспілки Київ 1926.
8. Шевченко в процесі 1847 р. і його папери. „Україна”, К. 1925, кн. I-II.
9. До історії арешту Шевченка 1850 р. — „Шевченко та його доба”. Вид. Держ. Вид-ва України. Київ 1925, Зб. I, ст. 141-193.
10. (З листування Т. Г. Шевченка) Лист до Ф. Лазаревського від 22. IV. 1848, до М. Максимовича від 22. XI. 1858. Глобус 1925, ч. 5, ст. 104-105.
11. (рец.) Тарас Шевченко. Кобзар. Вид. „Час”, К. 1926. — „Життя й Революція”. К. 1926, чч. 2-3, ст. 129-131.

² Показник праць складений самим М. М. Новицьким. Точки 7, 10, 16-20 вставлені за „Бібліографічним показником творів Т. Шевченка”, склав Володимир Дорошенко. У Львові 1938 р.

12. З листування Т. Г. Шевченка. — „Шевченко та його доба”. К. 1926, зб. 2.
13. (редакція разом з С. Єфремовим) Т. Г. Шевченко. Поезія I-II. Вид. Книгоспілки, К. 1927.
14. (редакція тексту і примітки) Твори Тараса Шевченка, т. IV. Щоденні записки (журнал), Видання УАН, К. 1927.
15. (ред. тексту) Т. Шевченко. Кобзар. Вступна стаття В. Коряка. Книгоспілка (За 4 роки — шість видань: 1-е в 1927 р., 2-е — 1928, 3-е — 1929, 4-е — 1929, 5-е — 1930, 6-е — 1930).
16. (ред. тексту) Т. Шевченко. Єретик. Попереднє слово акад. Дм. Багалія, П. Филиповича, Інститут Т. Шевченка. Державне В-во України. Харків 1927. Ст. 28 + (3); Вид. 2-е, Харків 1928, ст. 28 + (3), вид. 3-е Дніпропетровське. 1920, ст. 32.
17. (ред. тексту) Т. Шевченко. Катерина. Передмова Ол. Дорошкевича. Ін-т Т. Шевченка, ДВУ, Х. 1927. Ст. 39 + (1); вид. 2-е, Х, ст. 38 + (1), вид. 3-е Х. 1930, ст. 46 + (2).
18. (ред. тексту) Т. Шевченко. Наймичка. Передмова Б. Навроцького. Ін-т Т. Шевченка, ДВУ, Х, 1927. ст. 30 + (2); вид. 2-е Х. 1928, ст. 31 + (1); вид. 3-е Х. 1930, ст. 34 + (1).
19. (ред. тексту) Т. Шевченко. Сон. Кавказ. Дві поеми. Передмова акад. Д. Багалія. Ін-т Т. Шевченка. ДВУ Х. 1927. Ст. 44 + (4); вид. 2-е Х. 1928. ст. 41 + (2).
20. (ред. тексту і примітки до тексту) Т. Шевченко. Гайдамаки. Ін-т Т. Шевченка. ДВУ, Київ 1928. Ст. 146 + (2). Примітки на ст. 127-146 + (1), вид. 2-е Х. 1930., ст. 164 + (1). Примітки на ст. 145-164 + (1).
21. (ред. тексту) Т. Шевченко. Наймичка. „Література й Мистецтво”, Харків-Київ, 1932, ст. 23 + (1).
22. „Третье Отделение” про Шевченка. — „Пролетарська Правда” К. 1928, число від 10 березня.
23. Новий документ до історії „Товариства мочимордія” — „Глобус”, К. 1928, ч. 5.
24. (редакція тексту, коментарій) Тарас Шевченко. Твори т. V. Листування. Вид. УАН К. 1929.
25. З історії Оренбурзького арешту Шевченка. — „Глобус”, К. 1929, ч. 5.
26. Новий автограф Шевченка. (Огні горять — музика грає...) — „Життя й Революція”, К. 1929, кн. 3.
27. Мочиморди перед судом сучасників і досвіду. — „Життя й Революція”, К. 1930, кн. 3.
28. Цитадельна легенда. — „Шевченко”, Вид. ДВУ, Харків 1930, річн. II.
29. (ред. тексту) Тарас Шевченко. Кобзар. Вид. ДВУ, К. 1931.

30. Серія мемуарів про Тараса Шевченка під загальною редакцією М. М. Новицького: а) П. Куліш. Спогади про Шевченка; б) В. Шевченко. Спогади про Т. Г. Шевченка; в) МДН. На Сир-Дар'ї у ротного командира; г) Дем'янов. Т. Г. Ш. в Нижньому Новгороді; д) С. Кропивіна. Кілька слів про Т. Ш.; е) П. Мартос. Епізоди з життя Шевченка. Вид. ДВУ, К. 1931.
31. Тарас Шевченко. Краткая хронологическая канва жизни и творчества та Примечания в брошурі А. Старчакова: Шевченко и Революція. Вид. ОГИЗ — Лен. Гихл. 1934 (без підпису).
32. (ред. і примітки) Т. Г. Шевченко. Кобзарь. Избранные стихотворения в переводе Ф. Сологуба. ЛенГИХЛ. 1934.
33. (ред. і текстологічні примітки) Тарас Шевченко. Повне видання творів під ред. В. П. Затонського, А. А. Хвилі, Є. С. Шабльовського, т. І. Поезії. 1838-1847. Держ. Літ. Вид-во, К. 1935.

S U M M A R Y

It is a tradition of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in U. S. to arrange every year, in March, a memorial conference in honor of Taras Shevchenko. The special publication of the Academy, "The Shevchenko Annual," appears also at this time.

This year, as usual, the publication covers the life and work of Shevchenko a hundred year ago. In 1853 Shevchenko was in exile in the Transcaspian steppe, with his writing and painting forbidden.

An article by Professor D. Cizevsky is devoted to the Shevchenko's story "Knyahynya" (The Princess), written 100 years ago despite the ban on his writing, and published 30 years later in Kiev. There are also articles and notes on newly discovered facts about Shevchenko, new publications of his works, and new works about Shevchenko. Of great interest is the subscription card to the Shevchenko's poem "Hajdamaky" dated 1845 which bears his autograph. The unpublished letter about the autograph of the poem "Chernytsya Maryana" is also valuable.

A few lines are devoted to two prominent scholars of Shevchenko's works: the Ukrainian artist and architect, V. Krychevsky, who recently died, and the researcher, M. Novytsky, imprisoned by the Soviet regime. An unpublished picture of Shevchenko, probably painted by the artist, Nikolaj Ge, is reprinted in the publication, in conjunction with an explanatory article.

ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК, ПРИСВЯЧЕНІ ШЕВЧЕНКОВІ

1. Віктор Петров. Провідні етапи розвитку сучасного Шевченкознавства. Авґсбург. 1946. Ст. 37. Циклостиль.
 2. Дмитро Чижевський. Деякі проблеми дослідження формального боку поезій Шевченка. Авґсбург. 1947. Ст. 17. Цкл.
 3. Ярослав Рудницький. Наголос в поезії Шевченка. Авґсбург 1947. Ст. 10. Циклостиль.
 4. Василь Лев. Лексика ранньої Шевченкової поезії. Авґсбург. 1947. Ст. 10. Циклостиль.
 5. Сергій Жук. Скульптурні портрети Шевченка. Авґсбург. 1947. Ст. 11. Циклостиль.
 6. Шевченко та його доба. Вип. I. Авґсбург. 1947. Ст. 135. Цкл.
 7. Автограф Шевченка 1857 року. Авґсбург. 1947. Ст. 6. Друк.
 8. Леонід Білецький. Шевченко в Яготині. Авґсбург. 1949. Ст. 46.
 9. Дмитро Дорошенко. Розвиток української науки під прапором Шевченка. Вінніпег. 1949. Ст. 26.
 10. Леонід Білецький. Віруючий Шевченко. Вінніпег. 1949. Ст. 26.
 11. Автограф Шевченка 1860 року. Шевченківська Конференція УВАН. 1951. Нью-Йорк. 1951. Ст. 15.
 12. Шевченко. Річник I. Нью-Йорк. 1952. Шевченківська Конференція УВАН 1952. Ст. 29+ (2).
 13. Тарас Шевченко. Кобзар. Друге поправлене й доповнене видання. Редакція, статті й пояснення д-ра Леоніда Білецького. Обкладинка артиста-маляра Мирона Левицького. Видано накладом Видавничої Спілки „Тризуб”. Вінніпег. Канада. 1952. Ст. 376 + 7 таблиць ілюстрацій. Українська Вільна Академія Наук в Канаді. Інститут Шевченкознавства. Ч. I.
 14. Тарас Шевченко. Кобзар. Редакція, статті й пояснення д-ра Леоніда Білецького. Обкладинка артиста-маляра Мирона Левицького. Видано накладом Видавничої Спілки „Тризуб”. Вінніпег. Канада. 1952. Ст. 468 + 14 таблиць ілюстрацій. Українська Вільна Академія Наук в Канаді. Інститут Шевченкознавства. Ч. 2.
-